

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filozofie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Koncept intimního občanství jako součást občanského vzdělávání na 2. stupni ZŠ

Concept of Intimate Citizenship as Part of Civic Education at the Lower Secondary School

Bc. Veronika Vohlídková

Vedoucí práce: Ing. Michaela Dvořáková, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro ZŠ a SŠ – český jazyk

Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro ZŠ a SŠ – základy společenských věd

Rok odevzdání 2024

Čestné prohlášení

Odevzdáním této diplomové práce na téma Koncept intimního občanství jako součást občanského vzdělávání na 2. stupni ZŠ potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 11. 7. 2024

Poděkování

Děkuji vedoucí práce Ing. Michaele Dvořákové, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady při psaní této diplomové práce. Děkuji také všem učitelkám a učitelům, kteří se nebojí dělat věci jinak.

Abstrakt

Diplomová práce s názvem *Koncept intimního občanství jako součást občanské výchovy na 2. stupni základních škol* si klade za cíl prostřednictvím porovnání klíčových dokumentů pro výuku sexuální výchovy, jako je Mezinárodní příručka pro výuku komplexní sexuální výchovy od Světové zdravotnické organizace či Standardy pro sexuální výchovu v Evropě, identifikovat společná témata sexuální a občanské výchovy. Vychází z komplexního pojetí výchovy, které zahrnuje biologickou, emoční a sociální stránku s důrazem na tzv. koncept intimního občanství. Práce srovnává kurikula základního vzdělávání vybraných zemí (Francie, Velké Británie a Polsko) a porovnává je s českým Rámcovým vzdělávacím programem základního vzdělávání z hlediska jejich komplexity, konkrétnosti a míry praktického zaměření výstupů.

Práce ukazuje zpracování témat sexuální výchovy ve vybraných učebnicích a pracovních sešitech, které s klíčovými dokumenty srovnává. Zároveň popisuje současný stav výuky sexuální výchovy na českých základních a středních školách. Na základě zjištění byly navrženy vlastní aktivity odpovídající mezinárodním metodickým doporučením, které naplňují vizi komplexní sexuální výchovy.

Klíčová slova: intimní občanství, komplexní sexuální výchova, rámcový vzdělávací program, 2. stupeň základní školy

Abstract

The thesis titled *The Concept of Intimate Citizenship as Part of Civic Education at the Lower Secondary School* aims to compare key documents for sexual education, such as the International Technical Guidance on Sexuality Education from the WHO and the Standards for Sexual Education in Europe. It identifies common themes in sexual and civic education, emphasizing a comprehensive approach that includes biological, emotional, and social aspects, with a focus on the concept of intimate citizenship. The thesis compares curricula from selected countries (France, the United Kingdom, and Poland) with the Czech Framework Educational Program in terms of complexity, specificity, and practical focus of outcomes.

Additionally, it examines how sexual education topics are addressed in selected textbooks and workbooks, comparing them with key documents. Furthermore, it describes the current state of sexual education in Czech lower secondary and high schools. Based on the findings, the thesis proposes activities aligned with international methodological recommendations, aiming to fulfill the vision of comprehensive sexual education.

Key words: intimate citizenship, comprehensive sexual education, framework educational program, lower secondary school

Obsah

ÚVOD.....	7
1 INTIMNÍ OBČANSTVÍ A ŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ.....	9
2 KLÍČOVÉ DOKUMENTY PRO SEXUÁLNÍ VÝCHOVU V ČR.....	11
2.1 DOPORUČENÍ SVĚTOVÉ ZDRAVOTNICKÉ ORGANIZACE	11
2.1.1 Klíčové problémy ovlivňující sexuální a reprodukční zdraví dětí a mladistvých	12
2.1.2 Dopady komplexní sexuální výchovy.....	13
2.1.3 Komplexní sexuální výchova: hlavní koncepty, témata a výukové cíle.....	14
2.1.4 Implementace komplexní sexuální výchovy, významní aktéři	15
2.2 STANDARDY PRO SEXUÁLNÍ VÝCHOVU V EVROPĚ.....	16
2.3 DOPORUČENÍ K REALIZACI SEXUÁLNÍ VÝCHOVY NA ŠKOLÁCH OD MŠMT	19
2.3.1 Srovnání mezinárodních příruček a Doporučení MŠMT.....	20
2.4 ZAKOTVENÍ TÉMAT SEXUÁLNÍ VÝCHOVY V RÁMCOVÉM VZDĚLÁVACÍM PROGRAMU ZÁKLADNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ.....	21
2.5 KURIKULA ZÁKLADNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ VYBRANÝCH ZEMÍ.....	22
2.5.1 Pojetí sexuální výchovy ve vybraných školních vzdělávacích programech v České republice	28
2.6 SHRNUTÍ KLÍČOVÝCH DOKUMENTŮ PRO SEXUÁLNÍ VÝCHOVU	29
3 DOSTUPNÁ DATA O VÝUCE SEXUÁLNÍ VÝCHOVY NA ČESKÝCH ŠKOLÁCH.....	30
4 DOSTUPNÉ VÝUKOVÉ MATERIÁLY PRO SEXUÁLNÍ VÝCHOVU V ČR	34
4.1 ORGANIZACE ZABÝVAJÍCÍ SE SEXUÁLNÍ VÝCHOVOU V ČR.....	34
4.2 UČEBNICE, PRACOVNÍ SEŠITY A MULTIMEDIÁLNÍ MATERIÁLY	35
5 ZÁKLADNÍ PRINCIPY A ZÁSADY VÝUKY SEXUÁLNÍ VÝCHOVY	40
6 PŘÍKLAD PRAXE VÝUKY SEXUÁLNÍ VÝCHOVY.....	41
7 NÁVRH AKTIVIT PRO SEXUÁLNÍ VÝCHOVU NA 2. STUPNI ZŠ	44
7.1 PŘIJMI OBJETÍ	45
7.2 DIVADLO FÓRUM	47
7.3 KELÍMKY	49
7.4 PILOT, HASIČ A CHIRURG	52
7.5 EWA FARNA – TĚLO	54
7.6 DŮKAZY O UČENÍ A HODNOCENÍ PRÁCE ŽÁKŮ	57
ZÁVĚR.....	59
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	61
PŘÍLOHY	66

Úvod

Sexuální výchova v České republice je stále tabuizovaným tématem. Nelze však zpochybnit, že její výuka je pro žáky důležitá a potřebná. Pokud mají školy sexuální výchovu do své výuky zahrnout, často se jejich pojetí velmi liší, a to nejen konceptem výuky, ale především výběrem témat. Tradičně se sexuální výchova řadí do přírodopisu či výchovy ke zdraví, její pojetí se však v průběhu času značně proměňovalo a změnami prochází i nyní.

Sex a sexualita se prolínají celou historií lidstva, první náznaky ucelenější koncepce výchovy k těmto tématům bychom však našli až koncem 19. století. Původní sexuální výchovu, vznikající na našem území a inspirovanou myšlenkami J. J. Rousseaua, zajímala na počátku především onanie ve spojitosti s chováním chlapců. To se však změnilo na přelomu 19. století, kdy docházelo naopak k zastrašování a šíření strachu ze šíření pohlavních nemocí. Století dvacáté naopak přálo rozvoji sexuální výchovy více – na naše území pronikal vliv emancipačních a feministických hnutí, která zdůrazňovala potřebu osvěty v tématech sexu a sexuality. Začala také vznikat odborná pracoviště a zavádí se pojem sexuální pedagogika.

Se vzrůstajícím důrazem na tato témata se tak začíná zvyšovat tlak nejen na rodiče, ale také na školská zařízení, která se měla stát garantem vzdělávání v této oblasti. Sexuální výchova se tak přirozeně zařazuje do hodin přírodopisu, dospívající se učí o pohlavních orgánech, rozmnožování či porodu. Po skončení první světové války se začínají tato témata plošně vyučovat na českých středních školách. S rozvojem průmyslu (a s tím spojenou migrací obyvatelstva) dochází však i k rozvoji negativních jevů, včetně prostituce či šíření sexuálních chorob, což nejvíce zasáhlo dvě odvětví: školství, které začalo rozvíjet své aktivity v oblasti prevence a výchovy, a zdravotnictví. Jedním z řešení, které mělo přispět k eliminaci těchto jevů u mládeže, bylo navýšení počtu hodin tělesné výchovy, což mělo vést k vyšší únavě jedinců, a tím i jejich nižší sexuální aktivitě.

Tehdy pohlavní výchova se soustředila především na uvědomování vlastní sexuality a oddalování začátku sexuálního života. Jejím cílem bylo mj. podporovat pohlavní abstinenci před uzavřením manželství a jedince k uzavření sňatku směřovat. Zaměření výchovy na prevenci patologických jevů postupně nabourávají myšlenky A. S. Makarenka. Ten sice stále vidí sexuální výchovu jako výchovu k manželství, zaměřuje se však na pozitivní prožívání jedince a jeho spokojenost v partnerském vztahu. Ve 30. a 40. letech 20. století také dochází k otevření tématu směrem k veřejnosti – začíná vznikat komerční erotická literatura, dochází k rozvoji výzkumu sexuality a začínají se publikovat příručky pro mládež i rodiče. Sexuální

výchova se stále vyučuje převážně v přírodopisu a dává důraz především na anatomicky přesný výklad.

V 50. letech dochází na základních školách k zavedení předmětu Nauka o domácnosti, určenému pouze dívkám. Koncem 50. let se rozhodnutím ÚV KSČ všechny školy pověřují rozšířením výchovy mládeže k rodičovství a vzniká předmět Výchova k manželství a rodičovství. Důraz na výchovu k rodinnému životu přetrvával až do let sedmdesátých.

V letech 70. byla uvedena do praxe ucelená koncepce sexuální výchovy na základních devítiletých školách, a to pro všechny ročníky. Později se koncept rozšířil a zahrnoval témata přátelství, lásky nebo vztahů a zasahoval do občanské nauky, přírodopisu, ale např. i do hodin literatury. Po roce 1989 přichází s otevřením hranic strach ze šíření pohlavních chorob, dochází také k větší detabuizaci tématu a ve školách se sexuální výchova dostává kromě přírodopisu i do rodinné výchovy (Janiš, Marková, 2007, Třebušník 1996).

V současnosti se školy řídí Rámcovým vzdělávacím programem, což jim umožňuje relativně volně zařazovat téma sexuální výchovy do výuky. Tato práce s názvem Koncept intimního občanství jako součást občanského vzdělávání na 2. stupni ZŠ si klade za cíl zmapovat klíčové dokumenty pro sexuální výchovu v České republice, představit, jakým způsobem je sexuální výchova v ČR realizována a navrhnout vhodné aktivity využitelné na druhém stupni základní školy a v odpovídajících ročnících víceletých gymnázií.

V první části bude představen koncept tzv. intimního občanství, jenž nabízí nový pohled vzhledem k zažitě tradici sexuální výchovy v České republice, následně budou představeny klíčové dokumenty, konkrétně Mezinárodní příručka pro komplexní sexuální výchovu od Světové zdravotnické organizace, navazující dokument Standardy pro sexuální výchovu v Evropě a Doporučení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy pro výuku sexuální výchovy. Následně budou analyzována kurikula základního vzdělávání (resp. odpovídajících ročníků druhému stupni základní školy u nás) ve vybraných státech a budou porovnána s Rámcovým vzdělávacím programem základního vzdělávání v ČR. Další kapitola pak na vybraných příkladech představí, jak se odchyluje školní realita od těchto strategických dokumentů.

V další části pak práce na základě dostupných metodických materiálů představí základní principy a zásady ve výuce sexuální výchovy a nabídne několik aktivit, které mohou vyučující v hodinách sexuální výchovy využít.

1 Intimní občanství a školní vzdělávání

Intimní občanství, někdy také sexuální občanství¹, je koncept, který rozšířily především práce K. Plummera² či D. Richardson.³ Pojem se začal objevovat v 90. letech 20. století v odborných sociologických pracích v různých kontextech. Např. C. Lennox a M. Waites vymezují intimní občanství jako práva menšin, a to především osob s neheterosexuální orientací. Dále se pojem rozšířil na další menšiny, jako např. na osoby s mentálním či fyzickým hendikepem. Jiné práce (např. D. T. Evanse) zase s pojmem operují v kontextu konzumní společnosti, kde upozorňují na to, že člověk s vyšším kapitálem může svých sexuálních práv užívat mnohem snadněji.

V současnosti je obsah pojmu vykládán širěji a zahrnuje práva nejenom menšin, ale všech osob. Opírá se o princip tzv. morálního vyjednávání a uplatňování občanských práv nejen v oblasti intimity a sexuality, ale také v rovnosti sociálního a ekonomického postavení jedinců, kteří respektují hranice ostatních.⁴ „Morální vyjednávání“ je zde chápáno jako prostor pro vyjádření dobrovolného souhlasu všech zúčastněných stran, které jsou si rovny z hlediska práv, moci a postavení. Pokud je tato podmínka dodržena, lze mluvit o intimním občanství – právu na autonomii jedince bez nátlaku a uznání sexuálních práv sebe i ostatních. Tato možnost individuálního rozhodnutí je pro intimní občanství klíčová, protože dává důraz právě na právo volby (např. volba partnera, volba vstupu do manželství, volba mít dítě apod.).

Koncept operuje i s proměnou vnímání veřejného a soukromého života, kdy se do veřejné diskuze dostávají témata dříve vylučovaná či tabuizovaná. Dochází tak ke zviditelnění témat jako jsou práva homosexuálů či dalších členů LGBTQ+ komunity a integrace těchto členů do společnosti, problematika sexuálního násilí (např. ženská obřízka) apod.⁵ Pojem intimita či sexualita tak můžeme chápat mnohem širěji, patří do něj např. i sexuální preference, zmiňovaná sexuální orientace a různé druhy vztahů, a to nejen partnerských, ale také rodinných.

Koncept intimního občanství současně otevírá novou perspektivu v otázce výuky sexuální výchovy. Vyvolává totiž potřebu zaměřit výchovu také na vztahovou stránku a témata spojená

¹ Intimní občanství je v tomto kontextu považováno za širší pojem oproti občanství sexuálnímu.

² PLUMMER, Ken, 2003. *Intimate Citizenship: Private Decisions and Public Dialogues*. Seattle: University of Washington Press. ISBN 9780773571679.

³ RICHARDSON, Diane, 2017. *Rethinking Sexual Citizenship*. *Sociology* [online]. 30. 4., 51(2), 208–224. ISSN 0038-0385. Dostupné z: doi:10.1177/0038038515609024

⁴ Standardy pro sexuální výchovu v Evropě [online]. Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2017 [cit. 2024-03-01], str. 24. ISBN 978-80-905696-6-9. Dostupné z: https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/BZgA_Standards_Czech.pdf

⁵ Sexuální občanství. *Queerography.cz* [online]. 2023 [cit. 2024-04-01]. Dostupné z: <https://queergeography.cz/sexualni-obcanstvi/>

s rovnoprávností, genderem či sexuálními právy. Úkolem sexuální výchovy je pak např. dle *Standardů pro sexuální výchovu v Evropě*⁶ intimní občanství u studujících podporovat, učít je vyjádřit své pocity a myšlenky a budovat schopnost kritického myšlení, které má studujícím v budoucnu pomoci najít hranici mezi vlastní autonomií a např. soužitím s partnerem.

To potvrzuje i organizace International Planned Parenthood Federation (IPPF), která ve své vizi představuje východiska pro sexuální výchovu. Vize vychází z myšlenky, že každý má právo na informace o tom, jak žít bezpečný, zdravý a obohacující sexuální život a každý má právo na informace o svých sexuálních právech. Dle IPPF je pravděpodobné, že jedinec, který zná sám sebe a svá reprodukční a sexuální práva, bude v budoucnu schopen dělat informovaná rozhodnutí a zároveň bude schopen stát se aktivním občanem. V sexuální výchově se tak kloní k holistickému (či komplexnímu) pojetí, které umožňuje žákům objevit svůj vlastní pohled na danou problematiku, utvořit si vlastní hodnoty a budovat interpersonální dovednosti a respekt k druhým.⁷

Koncept intimního občanství propojuje rovinu osobní s rovinou společenskou. Tradiční sexuální výchovu, její východiska a cíle, tak posouvá blíže k občanskému vzdělávání. Tento koncept je reflektován i v několika klíčových dokumentech, např. Doporučení WHO, Standardy pro sexuální výchovu v Evropě. Na 2. stupeň základních škol v České republice, konkrétně do učebnic či samotné výuky, však zatím příliš nepronikl. V následující kapitole bude tato proměna a její proces na základě analýzy klíčových dokumentů a vybraných didaktických materiálů blíže představena.

⁶ Standardy pro sexuální výchovu v Evropě [online]. Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2017 [cit. 2024-03-01], str. 24. ISBN 978-80-905696-6-9. Dostupné z: https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/BZgA_Standards_Czech.pdf

⁷ From Evidence to Action: Advocating for comprehensive sexuality education. International Planned Parenthood Federation [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: <https://www.ippf.org/resource/evidence-action-advocating-comprehensive-sexuality-education>

2 Klíčové dokumenty pro sexuální výchovu v ČR

2.1 Doporučení Světové zdravotnické organizace

Jednou z významných organizací, která ovlivňuje nejen obsah českých klíčových dokumentů zabývajících se sexuální výchovou, je Světová zdravotnická organizace. Ta v roce 2009 společně se vzdělávacím sektorem organizací UNESCO, UNICEF a dalšími vydala doporučení s názvem *International Technical Guidance on Sexuality Education*⁸ (v češtině Mezinárodní praktická příručka pro sexuální výchovu).

V této příručce uvádí pojem *komplexní (či ucelená⁹) sexuální výchova*, v němž zohledňuje nejen fyzickou stránku sexu a sexuality, ale také oblast kognitivní, emoční a sociální. Kombinace těchto faktorů si klade za cíl vybavit děti a mladistvé schopností budovat respektující vztahy, ve kterých si budou nastavovat zdravé hranice, a vede je k uvědomění si dopadů svých rozhodnutí na jejich život a zdraví.

Komplexní sexuální výchova stojí na několika pilířích, jimiž jsou např.:

- a) **odborná přesnost** – veškeré předávané informace jsou vědecky podložené,
- b) **adekvátnost pro daný věk** – témata jsou přizpůsobena věku a vyspělosti příjemců,
- c) **opora o kurikulum** – koncept výchovy je zakomponován do širšího rámce, kurikula,
- d) **komplexnost** – témata nejsou omezena pouze na fyziologii, reprodukci či pohlavně přenosné infekce, naopak pokrývají širší spektrum problematiky vztahů či sexuality jako jsou lidská práva, genderová rovnost či schopnost navazovat kvalitní vztahy,
- e) **respektování lidských práv** – komplexní sexuální výchova učí žáky respektovat práva sebe i druhých.

Škola je jedním z klíčových aktérů ve výuce komplexní sexuální výchovy – nejen proto, že v ní žáci tráví velké množství času. Je také institucí, které žáci věří, a která může přizpůsobit předávaný obsah nejen věkové skupině žáků, ale i klimatu skupiny. Realizace tohoto konceptu sexuální výchovy však může probíhat také v rámci neformálního vzdělávání, např. v komunitních centrech či nízkoprahových zařízeních.

⁸ International technical guidance on sexuality education: An evidence-informed approach [online]. Revised version 2018. UNESCO, 2018, 2018 [cit. 2024-03-01]. ISBN 978-92-3-100259-5. Dostupné z: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/reproductive-health/sexual-health/international-technical-guidance-on-sexuality-education.pdf?sfvrsn=10113efc_29&download=true

⁹ Tento pojem je použit v dokumentu Standardy pro sexuální výchovu v Evropě, 2017, v dalších zdrojích je pojem překládán jak o *holistická* sexuální výchova. Z anglického *comprehensive*.

2.1.1 Klíčové problémy ovlivňující sexuální a reprodukční zdraví dětí a mladistvých

Příručka také představuje několik problémů, kterým mohou mladí lidé v různých částech světa ve spojitosti se sexuálním a reprodukčním zdravím čelit:

Puberta. Puberta jako proces proměny představuje obtížné období v životě člověka, jež může být protkáno problémy, jako je vyloučení dívek z běžného života v období menstruace, stud (např. v případě poluce), obtíže spojené s hledáním své genderové identity a další.

Neplánované těhotenství. Neplánované těhotenství v adolescentním věku může představovat vážná zdravotní i sociální rizika, dívky také mohou mít problém s dokončením školní docházky. U mladých žen navíc hrozí riziko vyhledání lékařské pomoci až v pokročilejším stádiu těhotenství kvůli nedostatečné informovanosti o těhotenství a jeho příznacích, případně kvůli strachu.

Přístup k antikoncepci. Dospívající dívky mohou být ohroženy omezeným přístupem k antikoncepci. Především v Asii a Africe se pak objevuje problém s nízkou gramotností v této oblasti – mladí lidé často neví, jaké druhy antikoncepce existují či jak je mohou použít (pokud mají vůbec možnost antikoncepci sehnat).

Nelegální potrat/potrat v nezdravotnických podmínkách. Kvůli zákonným omezením, která v různých částech světa upravují právo na potrat, podstoupí až tři miliony dívek ve věku 15-19 let ilegální přerušování těhotenství.¹⁰ Dívky také méně znají svá práva a častěji, např. kvůli společenskému stigmatu, vyhledávají nelékařský způsob potratu.

Násilí včetně genderově podmíněného násilí. Data ukazují, že alespoň jedna žena z deseti byla nucena do sexuálního či jiného intimního styku.¹¹ Tato data se samozřejmě týkají i dětí a dospívajících, s čímž souvisí i problematika dětských sňatků či ženské obřízky, která se v současnosti týká až 200 milionů žen.

HIV, AIDS a sexuálně přenosné infekce. Přestože se všeobecné povědomí o HIV, AIDS, jejich rizicích a projevech zvýšilo, je tento virus stále velmi rozšířen (především v subsaharské Africe). Onemocnění stále bývá často chybně přisuzováno homosexuálním osobám. Ročně je

¹⁰ Adolescent pregnancy. World Health Organization [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/112320/WHO_;jsessionid=E27C7504893FB0CEA79792EAFE7B2662?sequence=1

¹¹ Violence against women. World Health Organization [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/en/>

diagnostikováno na 333 milionů nových případů sexuálně přenosných infekcí, a to především ve věku mezi 20-24 lety a 15-19 lety.¹²

Mezi další problémy a rizikové faktory negativně ovlivňující sexuální a reprodukční zdraví dětí a mládeže můžeme řadit kybernetická rizika (sexting, kyberšikana), sexuální obsah (např. násilná či nekonsenzuální pornografie) či návykové látky.

2.1.2 Dopady komplexní sexuální výchovy

V roce 2008 a 2016 zrealizovalo UNESCO měření dopadu komplexní sexuální výchovy.¹³ V roce 2008 bylo realizováno 87 měření v různých zemích světa, v roce 2016 byl dopad vyhodnocován na základě 22 systematických studií a 77 kontrolních skupin. Více než polovina zemí, které byly do měření zapojeny, byly málo či středně vyspělé. Studii z roku 2016 provedli výzkumníci z Centre for Evidence-Based Intervention z University of Oxford.

Studie potvrdila, že sexuální výchova, která je součástí kurikula, přispívá k těmto výsledkům: pozdější začátek sexuálního života, snížená frekvence sexuálního styku, nižší počet sexuálních partnerů, snížené rizikové chování, častější užívání kondomů a zvýšená míra užívání antikoncepce obecně. Studie tedy ukazuje, že komplexní sexuální výchova se jeví jako účinná a prospěšná. Dopad komplexní sexuální výchovy není pouze v oblasti zdraví, ale podporuje také vyšší sebevědomí jedinců, postoje podporující rovnost ve společnosti či je prevencí proti sexuálně podmíněnému násilí a nevhodnému chování.

Výsledky těchto studií zároveň ukazují, že

- sexuální výchova probíhající ve školách (formálně) či mimo ni (neformálně) nezvyšuje sexuální aktivitu jedinců ani nepodporuje jejich riskantní chování.
- sexuální výchova zvyšuje povědomí o sexuálně přenosných infekcích včetně HIV.
- přístup založený na sexuální abstinenci se ukazuje jako neefektivní, naopak programy obsahující informace o bezpečném sexu se jeví jako vhodnější (jejich absolventi mají nižší počet sexuálních partnerů apod.).
- programy kombinující prevenci otěhotnění a sexuálně přenosných infekcí jsou účinnější než programy zaměřené pouze na jedno z těchto témat.

¹² 2017 Global AIDS update – Ending AIDS: progress towards the 90–90–90 targets. UNAIDS [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: https://www.unaids.org/en/resources/documents/2017/20170720_Global_AIDS_update_2017

¹³ Review of the evidence on sexuality education: report to inform the update of the UNESCO International technical guidance on sexuality education. UNESDOC digital library [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000264649>

- sexuální výchova zlepšuje komunikaci o sexu a intimitě mezi partnery.
- principy užité v rámci komplexní sexuální výchovy jsou přenositelné a využitelné v různých socioekonomických podmínkách.
- sexuální výchova je neúčinnější v případě propojení formálních (především školních) programů s neformálními aktivitami, na kterých spolupracují i rodiče.

2.1.3 Komplexní sexuální výchova: hlavní koncepty, témata a výukové cíle

Příručka pojmenovává osm klíčových tematických oblastí, jejichž obsah se vyvíjí a rozšiřuje v návaznosti na věk žáků. Každá oblast obsahuje dalších 2-5 celků, zaměřených na budování znalostí, dovedností a postojů. Jako základní oblasti stanovuje:

1. Vztahy – rodina, přátelství, láska a romantické vztahy, tolerance, respekt, dlouhodobé vztahy a rodičovství
2. Hodnoty, práva, kultura a sexualita – hodnoty a sexualita, lidská práva a sexualita, kultura, společnost a sexualita
3. Porozumění genderu – gender jako sociální konstrukt a genderové normy, genderová rovnost, stereotypy a předsudky, genderově podmíněné násilí
4. Násilí a bezpečnost – násilí, souhlas, soukromí a tělesná integrita, bezpečné používání informačních technologií
5. Techniky pro zdraví a wellbeing – normy a vrstevnický vliv na sexuální chování, rozhodování, komunikace a odmítnutí, mediální gramotnost a sexualita, možnosti pomoci a podpory
6. Lidské tělo a jeho vývoj – sexuální a reprodukční anatomie a fyziologie, reprodukce, puberta, představa o vlastním těle
7. Sexualita a sexuální chování – sex, sexualita, sexuální chování
8. Sexuální a reprodukční zdraví – těhotenství a jeho prevence, HIV a AIDS, stigma, péče, léčba a podpora, porozumění rizikům a rozpoznání sexuálně přenosných infekcí včetně HIV

Každá oblast je v příručce rozpracována do několika věkových kategorií: 5-8 let, 9-12 let, 12-15 let a 15-18+ let. Z povahy a zaměření této práce bude podrobněji popsána pouze kategorie 12-15 let, která nejvíce zasahuje věkovou skupinu žáků 2. stupně základní školy. Každá oblast nabízí několik dílčích celků, u nichž je uvedena klíčová myšlenka, která je definována cíli – znalostními, postojovými či dovednostními (podrobněji viz kapitola 2.2).

2.1.4 Implementace komplexní sexuální výchovy, významní aktéři

Do implementace komplexní sexuální výchovy by měli být zapojeni různí aktéři – zástupci státu a regionů, školy, příp. další subjekty, jako jsou neziskové organizace či nízkoprahová zařízení. V některých zemích byly vytvořeny národní poradní komise či skupiny, které se zabývají realizací sexuální výchovy v daném státě společně s jejím monitoringem a evaluací. Součástí tohoto procesu může být také vytváření metodik či dalších podpůrných dokumentů.

Úkolem těchto aktérů je pak vytvářet vhodné podmínky pro realizaci komplexní sexuální výchovy, která může být ze své povahy kontroverzní a problematická. Školy se pak např. mohou opírat o státní dokumenty, transparentně informovat o svých postupech či využít externí podpory (supervize, externí lektori apod.). V případě, že škola nemá možnost čerpat tuto podporu ze strany státu, regionu či dalších podpůrných organizací, a rozhodne se vyučovat témata sama, měla by rodičovské veřejnosti objasnit, že:

- sexuální výchovu budou vyučovat vyškolení učitelé či další odborníci.
- do procesu budou zapojeni zákonní zástupci.
- budou respektována práva všech žáků, nebude docházet k diskriminaci na základě pohlaví, genderu, sexuální orientaci.
- je zajištěna dostatečná personální i finanční podpora pro výuku tohoto tématu.
- zákonní zástupci se mohou na školu kdykoliv obrátit s doplňujícími dotazy či obavami.
- škola bude vytvářet bezpečné prostředí např. prostřednictvím nulové tolerance k sexuálnímu obtěžování či diskriminaci, s čímž je spojeno i striktní vymáhání etického kodexu školy (pokud jej škola má).
- dojde k propojení s relevantními organizacemi působícími v místě, kde škola sídlí.

Učitel, jako klíčový aktér celého procesu, by měl dle příručky cítit podporu vedení školy, měl by mít přístup k dalšímu vzdělávání a dalším důležitým zdrojům. Vyučující by také měli být vzdělávání v dalších oblastech, které s výukou těchto témat souvisí – např. v užití aktivizačních metod ve výuce či v komunikačních dovednostech. Učitelská role může být podpořena dalšími nepedagogickými pracovníky školy, v zahraničí např. školními zdravotníky, v českém prostředí školními psychology, asistenty pedagoga či provozním personálem, kteří mohou žáky podpořit v jejich individuálních potřebách.

Významná je i role samotných žáků. Sami studující by měli být zapojeni do evaluace programu, mohou se podílet na informování dalších žáků ve škole o dané problematice či iniciovat rozšíření dialogu s rodiči či spolupráci s dalšími subjekty, které se tematikou zabývají.

Implementaci sexuální výchovy mohou pomoci také další neformální uskupení či neziskové a jiné organizace. Významnou roli v celém procesu hrají samozřejmě i zákonní zástupci, kteří by měli být dostatečně informováni (viz výše), zároveň však mohou děti aktivně v učení podporovat. Jedním ze způsobů, jak mohou vyučující podpořit komunikaci mezi dětmi a zákonnými zástupci, je dle příručky zadávání drobných diskusních úkolů žákům na zadané téma. Významně ovlivnit dopady sexuální výchovy mohou také média, která by měla poskytovat ověřené informace a publikovat v souladu s principy zdravé sexuality.

Také *Standardy pro sexuální výchovu v Evropě*¹⁴, které z dokumentu WHO vycházejí, uvádí sedm klíčových vlastností sexuální výchovy. Žáci by neměli být pasivními příjemci, nýbrž aktivními tvůrci. Sexuální výchova by měla být dostatečně interaktivní s ohledem na zkušenosti příjemců a měla by jejich potřeby a dotazy reflektovat. Součástí výuky je také spolupráce s dalšími aktéry. To vše by mělo probíhat v respektujícím a bezpečném prostředí.

2.2 Standardy pro sexuální výchovu v Evropě

Dalším dokumentem, který z původní příručky vychází, jsou *Standardy pro sexuální výchovu v Evropě* (2010), jenž stručněji představuje problematiku pro evropský kontext. Standardy byly v roce 2017 přeloženy do češtiny Společností pro plánování rodiny a sexuální výchovu.¹⁵

Standardy obsahují teoretický rámec pro sexuální výchovu (téměř přesně kopírují příručku WHO, kterou zestručňují) a dále nabízí matici sexuální výchovy. Ta rozlišuje následující témata: Lidské tělo a vývoj člověka, Plodnost a rozmnožování, Sexualita, Emoce, Vztahy a životní styl, Sexualita, zdraví a pocit pohody, Sexualita a práva, Sociální a kulturní faktory ovlivňující sexualitu. Tyto oblasti pak řadí do věkových kategorií 0-4, 4-6, 6-9, 9-12, 12-15 let a 15 let a více s poznámkou, že každé dítě je individuální, proto může být zařazení do věkových kategorií částečně flexibilní. Příručka pak rozděluje témata na hlavní a dodatečná, kdy témata hlavní jsou minimem sexuální výchovy, zahrnutí dodatečných témat je pak volitelné.

¹⁴ Standards for Sexuality Education in Europe. A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists. WHO Federal Centre for Health Education [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: <https://www.bzga-whocc.de/en/publications/standards-for-sexuality-education/>

¹⁵ Standardy pro sexuální výchovu v Evropě [online]. Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2017 [cit. 2024-03-01]. ISBN ISBN 978-80-905696-6-9. Dostupné z: https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/BZgA_Standards_Czech.pdf

Matice pro věk 12-15 let

Následující pasáž stručně shrnuje témata pro věkovou kategorii 12-15 let¹⁶. Témata se v rámci matice často opakují – některá z nich navazují na témata z nižších věkových kategorií a slouží pouze k upevnění, některá se naopak objevují nově. Pro ilustraci byla vybrána věková kategorie 12-15 let, která nejlépe odpovídá věku žáků na 2. stupni ZŠ.

Matice je kromě věku a výše uvedených témat také rozdělena na kategorie Informace, Dovednosti a Postoje dle očekávaných výstupů v těchto oblastech. Pro ilustraci jsou uvedena vybraná témata v následující tabulce (zkráceno):

	Informace o...	Dovednosti	Postoje
Lidské tělo a vývoj člověka	- lidském těle, tělesném vzhledu a tělesných modifikacích (obřízka, panenská blána, anorexie, tetování) - menstruačním cyklu	- popsat, jak pocity z vlastního těla mohou ovlivnit jejich zdraví, chování a vnímání sebe sama	- kritické myšlení související s různými tělesnými modifikacemi
Plodnost a rozmnožování	- dopadech mateřství a otcovství (výchova dětí, plánování rodiny, antikoncepce, neplánované těhotenství) - těhotenství a neplodnost	- rozpoznat příznaky těhotenství - vědomě se rozhodnout, zda mít nebo nemít sexuální zážitky	- osobní postoje (normy a hodnoty) k (časnému) rodičovství, antikoncepci, potratu a adopci
Sexualita	- různých očekáváních a chování souvisejícím se sexuálním vzrušením a pohlavními odlišnostmi	- rozvíjet schopnosti v intimní komunikaci a dosahování dohod	

¹⁶ Matice, věk 12-15 let [online]. In: Standardy pro sexuální výchovu v Evropě. Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, z.s., 2017, s. 54-57 [cit. 2024-07-06]. ISBN 978-80-905696-6-9. Dostupné z: https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/BZgA_Standards_Czech.pdf

Emoce			- přijetí, že se lidé cítí odlišně (v závislosti na jejich pohlaví, kultuře, náboženství atd. a jejich vlastním pochopení těchto pojmů)
Vztahy a životní styl	- o vlivu věku, pohlaví, náboženství a kultury		- snahu vytvořit si rovnocenný a naplňující vztah
Sexualita, zdraví a pocit pohody	- tělesné hygieně a péči o sebe sama - rizikovém (sexuálním) chování a jeho následcích - příznacích, přenosu a prevenci STI, včetně HIV	- dělat zodpovědná a informovaná rozhodnutí (v souvislosti se sexuálním chováním) - odmítnout nebo ukončit nepříjemný/ nebezpečný sexuální kontakt - získat a používat antikoncepci efektivně	- smysl pro zodpovědnost v souvislosti s prevencí STI/HIV - smysl pro zodpovědnost v souvislosti s nechtěným otěhotněním - smysl pro zodpovědnost v souvislosti s prevencí sexuálního zneužívání
Sexualita a práva		- uznávat sexuální práva svá i ostatních	
Sociální a kulturní faktory ovlivňující sexualitu		- uvědomovat si a aktivně řešit konfliktní osobní normy a hodnoty v rodině a společnosti	- osobní náhled na sexualitu v měnící se společnosti nebo skupině

2.3 Doporučení k realizaci sexuální výchovy na školách od MŠMT

V roce 2009 ukázalo šetření Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (Rychlá šetření Ústavu pro informace ve vzdělávání¹⁷), že ze tří sledovaných hledisek sexuální výchovy, přírodovědného, sociálního a osobnostně-zkušenostního, se v českých školách nejčastěji objevuje hledisko přírodovědné. Hlavními metodami je výklad, případně diskuze se žáky. Ve většině případů jsou používány spíše tradiční pomůcky, jako jsou učebnice, ostatní pomůcky se využívají spíše ojediněle.

V roce 2010 pak MŠMT vydalo *Doporučení k realizaci sexuální výchovy na základních školách*.¹⁸ Jedná se momentálně o nejaktuálnější dokument vydaný ministerstvem (k roku 2024). Doporučení, stejně jako výše zmíněné příručky a dokumenty, zdůrazňuje potřebu komplexního pojetí sexuální výchovy a jejího širšího pojetí. Vymezuje se proti úzkému pohledu z biologického hlediska, které nevybavuje žáky potřebnými znalostmi, dovednostmi a kompetencemi, a přidává k němu pohled sociální a psychologický. Důraz dává také na odpovědný přístup, komunikaci ve vztazích či rodičovství.

Ministerstvo kromě zařazení tématu do běžných vyučovacích hodin doporučuje i jeho zařazení do minimálního preventivního programu školy s ohledem na regionální, etnická, národnostní či náboženská specifika a na specifika dané školy či třídy. Dále vymezuje personální podmínky, které odpovídají příručce WHO, jako je osobnost učitele či role školního poradenského pracoviště/metodika prevence. Specifikuje, že informování a další vzdělávání by se mělo v rámci školy týkat především vyučujících 1. stupně, rodinné či občanské výchovy, výchovy ke zdraví, přírodopisu a tělesné výchovy společně s metodikem prevence a výchovným poradcem.

Samotná realizace ve škole může dle doporučení probíhat různými formami, které lze mezi sebou i kombinovat. Témata sexuální výchovy je pak možné

- integrovat do relevantních předmětů.
- vyučovat v rámci samostatného předmětu (např. v rámci předmětu výchova ke zdraví).
- předávat prostřednictvím kurzů či seminářů vedených externími lektory.

¹⁷ Naléhavost komplexního přístupu k realizaci sexuální výchovy. In: Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy v základních školách [online]. MŠMT, 2010, s. 20-21 [cit. 2024-07-06]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/doporuceni-msmt-k-realizaci-sexualni-vychovy-v-zakladnich>

¹⁸ MŠMT. Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy v základních školách [Online]. 2010. Dostupné také z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/doporuceni-msmt-k-realizaci-sexualni-vychovy-v-zakladnich>

- zařadit do výuky ostatních předmětů a činnosti školy.

Při výběru metod se doporučuje soustředit na interaktivní metody a formy výuky, jako je např. diskuze se žáky, projektová výuka, návštěva specializovaných zařízení či beseda s odborníky. Zdůrazňuje také roli rodiny ve výukovém procesu: „*Sexuální výchova v rodině začíná, z rodiny vychází a škola by měla na rodinnou sexuální výchovu navazovat, dále ji rozšiřovat a prohlubovat*“.¹⁹

2.3.1 Srovnání mezinárodních příruček a Doporučení MŠMT

Ačkoliv Doporučení MŠMT se od příruček WHO v některých aspektech příliš neliší (všechny dokumenty zohledňují potřebu vnímat sexuální výchovu z více hledisek, shodují se i v pohledu na personální zajištění nebo obsahují podobná pravidla pro implementaci sexuální výchovy ve škole), některé oblasti jsou přeci jen odlišné. Článek *Sexualita jako riziko? Sexuální výchova v českých kurikulárních dokumentech*²⁰ pojmenovává rozdíly, které jsou na první pohled nepatrné, ve svém důsledku však ovlivňují vyznění a směřování celého Doporučení MŠMT.

Doporučení ministerstva používá pojem „komplexní“ a stejně jako Standardy WHO do něj zahrnuje biologickou, sociální a psychologickou stránku. Významným rozdílem je však přístup k této komplexnosti. Zatímco Standardy WHO ji vidí jako žitou realitu dětí a dospívajících, Doporučení MŠMT se soustředí spíše na rizika a negativní stránku těchto oblastí a klade si za cíl tyto jevy eliminovat. Toto pojetí se dotýká i pohledu na pedagogické kompetence vyučujících. Standardy WHO definují vhodného učitele sexuální výchovy jako člověka otevřeného novým myšlenkám, který je schopen reflexe svých vlastních postojů k daným tématům. Doporučení MŠMT je formálnější povahy – zmiňuje sice potřebu empatie a komunikační vybavenosti pedagoga, zaměřuje se však spíše na schopnost rozeznat patologické jevy a na znalost nutné legislativy. Přestože Doporučení MŠMT deklaruje nutnost interaktivity ve výuce, současně dodává potřebu „působení na žáky“, čímž žákům upírá utváření vlastních postojů a hodnot ve výuce. Mj. uvádí potřebu „dodržování morálních zásad“, jež však dále nevysvětluje.

Rozdíly v pojetí Příručky WHO a Doporučení MŠMT mohou pramenit z odlišného působení na cílové skupiny – zatímco WHO nabízí obecný rámec, který lze přenést do konkrétního

¹⁹ Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy v základních školách [online]. s. 9 [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: <https://msmt.gov.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/doporuzeni-msmt-k-realizaci-sexualni-vychovy-v-zakladnich>

²⁰ Sexualita jako riziko? Sexuální výchova v českých kurikulárních dokumentech. ORBIS SCHOLAE. 2023, 17(1), 1-24. ISSN 1802-4637.

prostředí a může být inspirací při tvorbě národních strategií, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy předkládá konkrétnější představu, kterou dle článku současně musí být schopno obhájit před školami či rodiči.

2.4 Zakotvení témat sexuální výchovy v Rámcovém vzdělávacím programu základního vzdělávání

Nejdůležitějším dokumentem pro výuku sexuální výchovy je Rámcový vzdělávací program. Sexuální výchova se v něm objevuje ve vzdělávací oblasti **Člověk a zdraví – Výchova ke zdraví**.

Zde se vyskytují dva relevantní výstupy, a to

- a) respektuje změny v období dospívání, vhodně na ně reaguje; kultivovaně se chová k opačnému pohlaví,
- b) respektuje význam sexuality v souvislosti se zdravím, etikou, morálkou a pozitivními životními cíli; chápe význam zdrženlivosti v dospívání a odpovědného sexuálního chování.

Dále je zde specifikováno následující učivo:

- sexuální dospívání a reprodukční zdraví – zdraví reprodukční soustavy, sexualita jako součást formování osobnosti, zdrženlivost, předčasná sexuální zkušenost, promiskuita; problémy těhotenství a rodičovství mladistvých; poruchy pohlavní identity
- ochrana před přenosnými chorobami – základní cesty přenosu nákaz a jejich prevence, nákazy respirační, přenosné potravou, získané v přírodě, přenosné krví a sexuálním kontaktem, přenosné bodnutím hmyzu a stykem se zvířaty
- skryté formy a stupně individuálního násilí a zneužívání, sexuální kriminalita – šikana a jiné projevy násilí; formy sexuálního zneužívání dětí; kriminalita mládeže; komunikace se službami odborné pomoci.²¹

Další výstupy týkající se komplexní sexuální výchovy pak lze nalézt např. ve vzdělávací oblasti **Člověk a společnost – vzdělávací obor Výchova k občanství** (tyto cíle se však týkají mezilidských vztahů obecně a nejsou exaktně spojeny se vztahy intimními), např.:

²¹ Člověk a zdraví: Výchova ke zdraví. In: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. MŠMT, 2023, s. 92-93 [cit. 2024-07-09]. Dostupné z: https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2023/07/RVP_ZV_2023_zmeny.pdf

- a) objasní potřebu tolerance ve společnosti, respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám,
- b) rozpoznává projevy záporných charakterových vlastností u sebe i u druhých lidí, kriticky hodnotí a vhodně koriguje své chování a jednání,²²

Člověk a příroda – vzdělávací obor Přírodopis, např.:

- a) objasní vznik a vývin nového jedince od početí až do stáří²³

či v rámci průřezových témat (Osobnostní a sociální výchova, Mediální výchova).

Sexuální výchovu přímo zmiňuje doplňující obor Etická výchova (např. učivo Sexuální zdraví – zodpovědný vztah k sexualitě, mládí – příprava na lásku, sexuální identita, nezralé rodičovství).²⁴

2.5 Kurikula základního vzdělávání vybraných zemí

Následující kapitola se zaměřuje na koncept výuky sexuální výchovy ve vybraných zemích v Evropě, a to konkrétně ve Francii, Velké Británii a Polsku ve srovnání s Českou republikou, přičemž výběr těchto států je založen na myšlence ukázat různé přístupy k výuce sexuální výchovy a témat s ní spojených. Cílem je poukázat na shodné a rozdílné prvky konceptu, tematické zaměření výstupů a jejich využitelnost v běžném životě. Kapitola srovnává vybraná kurikula základního vzdělávání či ročníků odpovídajících 2. stupni základní školy v České republice, konkrétně jejich relevantní oblasti.

Francie

Sexuální výchova ve Francii, resp. počet hodin její výuky, je stanoven zákonem. Od roku 2001 je součástí francouzského školského zákona článek L312-16, který stanovuje, že každé dítě od prvního stupně základní školy až po školu střední absolvuje alespoň tři hodiny sexuální výchovy ročně.²⁵

²² Člověk a společnost: Výchova k občanství. In: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. MŠMT, s. 59 [cit. 2024-07-09]. Dostupné z: https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2023/07/RVP_ZV_2023_zmeny.pdf

²³ Člověk a příroda: Přírodopis. In: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. MŠMT, s. 74 [cit. 2024-07-09]. Dostupné z: https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2023/07/RVP_ZV_2023_zmeny.pdf

²⁴ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. Praha, 2017 [cit. 2024-03-30]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

²⁵ Code de l'éducation: Partie législative (Articles L111-1 à L977-2). In: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000043982349. 2001.

Sexuální výchovu francouzské kurikulum definuje jako průřez třemi oblastmi

- biologickou, kde se zaměřuje na anatomii, fyziologii, reprodukci, antikoncepci a přenos pohlavně přenosných infekcí,
- psycho-emocionální, která řeší otázku sebeúcty, mezilidských vztahů, emocí a pocitů,
- právní a sociální, která si klade za cíl upozorňovat na společenské problémy, práva a povinnosti občanů, rizika používání sociálních sítí, předsudky či rovnost pohlaví.²⁶

Protože se jedná o průřezové téma, konkrétní plán sexuální výchovy na škole stanovuje tzv. Výbor pro výchovu ke zdraví a občanství (Le comité d'éducation à la santé et à la citoyenneté, zkráceně CESC), jenž zřizuje každá základní škola a střední škola a jehož členy jsou nejen vyučující a členové vedení dané školy, ale mohou jimi být také rodiče, zdravotničtí pracovníci či zástupci obce. Vyhodnocení plánu je na konci roku součástí výroční zprávy školy.

Ačkoliv je počet hodin sexuální výchovy ve Francii stanoven zákonem, je četnost její realizace často kritizována. V roce 2023 podaly neziskové organizace Le Planning Familial, Sidaction a SOShomophobie žalobu na stát za neplnění zákona o sexuální výchově, kde zdůrazňují potřebu výuky těchto témat a zároveň kritizují nedostatečnou podporu škol ze strany státu.²⁷

V červnu roku 2024 vydalo francouzské ministerstvo školství nové osnovy pro oblast Morální a občanské vzdělávání, podle kterých musí školy začít vyučovat nejpozději ve školním roce 2026/2027.²⁸ Tyto osnovy definují témata, která by se měla v daných ročnících vyučovat. V šestém ročníku (11-12 let) je dáván důraz na právo na soukromí, které zahrnuje citovou, sociální a sexuální stránku. Téma souvisí i se šířením osobních údajů či obrazového materiálu. Do pátého ročníku (12-13 let) pak zahrnují rovnost mezi ženami a muži a diskriminaci spojenou s pohlavím, sexuální orientací a genderovou identitou. Žáci ve věku 13-14 let (čtvrtá třída) se pak v rámci výuky zabývají otázkami obtěžování, kyberšikanou či bojem proti prostituci, vyšší třída (14-15 let) zahrnuje otázky intimního občanství a dodržování lidských práv v souvislosti se sexualitou.²⁹

²⁶ Le Bulletin officiel de l'éducation nationale, de la jeunesse et des sports. Le ministère de l'Éducation nationale et de la Jeunesse [online]. 2018 [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: <https://www.education.gouv.fr/bo/18/Hebdo33/MENE1824340C.htm>

²⁷ Communiqué de presse. Le Planning Familial [online]. 2024, 13. března 2024 [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: https://www.planning-familial.org/sites/default/files/2024-03/cp_educsex-13032024.pdf

²⁸ Programmes du college. Ministère de l'Éducation Nationale et de la Jeunesse [online]. [cit. 2024-06-17]. Dostupné z: <https://www.education.gouv.fr/les-programmes-du-college-3203>

²⁹ Programme d'enseignement moral et civique. Ministère de l'Éducation Nationale et de la Jeunesse [online]. [cit. 2024-06-17]. Dostupné z: https://www.education.gouv.fr/sites/default/files/ensel934_annexe_ok.pdf

Francouzské kurikulum vztahuje témata sexu a sexuality k lidským právům a propojuje intimní život s osobními právy člověka. Podrobněji se pak věnuje právům člověka na soukromí a odmítá diskriminaci na základě pohlaví či genderu.

Velká Británie

Sexuální výchova spadá ve Velké Británii pod oblast Výchova k osobnímu, sociálnímu, zdravotnímu a ekonomickému rozvoji (Personal, Social, Health and Economic Education, zkráceně PSHE).³⁰

PSHE Association ve spolupráci s britskou vládou vypracovala v roce 2020 školní vzdělávací program³¹, ve kterém vymezuje tři hlavní okruhy: Zdraví a wellbeing, Vztahy a Život v rozmanitém světě. Tento program navazuje na příručku britského ministerstva školství z roku 2019, na rozdíl od příručky však program obsahuje konkrétní výstupy rozdělené do věkových a tematických okruhů. Ačkoliv je program rozdělen do konkrétních oblastí, autoři příručky zdůrazňují, že některá témata zasahují do více z nich. To se týká i tzv. RSE – Relationship and Sexual Education, tedy vztahové a sexuální výchovy, která pod PSHE spadá a zasahuje oblast vztahů, zdraví a wellbeingu.

Pro věkovou kategorii 11-16 let jsou vymezena např. podtémata jako sebepojetí, rozhodnutí spojená se zdravím, puberta a sexuální zdraví či plodnost (v oddílu Zdraví a wellbeing), dále pak kvalitní vztahy, hodnoty ve vztahu, souhlas či antikoncepce a rodičovství nebo obtěžování (oddíl Vztahy).

Výstupy jsou kromě kognitivních (např. Žák pozná rozdíl mezi biologickým pohlavím, genderovou identitou a sexuální orientací či Žák vyjmenuje rizika spojená s nechráněným pohlavním stykem) zaměřeny ve větší míře na dovednosti a postoje, např.:

- Žák zná a využívá strategie, jak se vyrovnat s fyzickými a mentálními změnami, které jsou běžnou součástí dospívání, včetně puberty a wellbeingu při menstruaci.
- Žák zná možnosti a umí vyhledat pomoc v případě neplánovaného těhotenství, ví, kde najít odbornou pomoc.
- Žák ví, že každý má právo přerušit sexuální styk nebo vytvářet intimní vztahy bez sexu.

³⁰ Relationships Education, Relationships and Sex Education (RSE) and Health Education. Gov.uk [online]. [cit. 2024-06-19]. Dostupné z: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/62cea352e90e071e789ea9bf/Relationships_Education_RSE_and_Health_Education.pdf

³¹ Programme of Study for PSHE education. PSHE association [online]. [cit. 2024-06-19]. Dostupné z: <https://pshe-association.org.uk/guidance/ks1-5/planning/long-term-planning>

- Žák ví, jak si vybrat a získat vhodnou formu antikoncepce a jak diskutovat její užití s partnerem.
- Žák rozpozná, kdy dochází ve vztahu ke zneužívání, a zná strategie, jak tento problém řešit.³²

Přestože by některé z cílů mohly svým zaměřením spadat spíše pod biologickou složku sexuální výchovy, svou formulací se dotýkají wellbeingu, mezilidských vztahů či souhlasu (zohledňují tedy i stránku psychosociální).

Polsko

V polském kurikulu, určeném pro 2. stupeň, sexuální výchovu explicitně nenajdeme. V oblasti Občanská výchova se nevyskytuje žádná zmínka o tématech komplexní sexuální výchovy.^{33,34} Tuto oblast v polském kurikulu pokrývá Výchova k rodinnému životu³⁵, která zahrnuje i tzv. „psychosexuální“ vývoj. Jedním z hlavních cílů tohoto předmětu je dle předmluvy mj. akceptace změn v období dospívání, získání znalostí o lidském těle, akceptace vlastní sexuality či respekt k tělu druhé osoby.

V oddílu Dospívání definuje kurikulum např. následující cíle³⁶:

- Žák chápe, co znamená tělesnost, sex a sexualita.
- Žák uvede rozdíly v psychosexuálním vývoji dívek a chlapců.
- Žák rozumí hrozbám dospívání, jako jsou závislosti, sexuální nátlak, pornografie, kybersex nebo prostituce dospívajících,

v oddílu Sexualita člověka např.:

- Žák rozlišuje pojmy spojené se sexualitou: mužství, ženství, láska, hodnota, manželství, rodičovství, odpovědnost,

³² Core Theme 2: Relationships. In: Programme of Study for PSHE Education [online]. PSHE Association, s. 26-29 [cit. 2024-07-08]. Dostupné z: <https://pshe-association.org.uk/guidance/ks1-5/planning/long-term-planning>

³³ V této části kurikula se můžeme setkat s cíli zaměřenými na rozvoj komunikace či na znalost vlastních práv, nejsou však explicitně propojena s partnerskými vztahy, sexualitou apod.

³⁴ Wiedza o społeczeństwie. Ósrodek rozwoju edukacji [online]. [cit. 2024-06-10]. Dostupné z: <https://ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/wiedza-o-spoleczenstwie.-pp-z-komentarzem.-szkola-podstawowa-1.pdf>

³⁵ Wychowanie do życia w rodzinie. Ósrodek rozwoju edukacji [online]. [cit. 2024-06-11]. Dostupné z: <https://ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/wychowanie-do-zycia-w-rodzinie.-pp-z-komentarzem.-szkola-podstawowa-1.pdf>

³⁶ Treści nauczania – wymagania szczegółowe. In: Wychowanie do życia w rodzinie. Ósrodek rozwoju [online]. s. 11-14 [cit. 2024-07-06]. Dostupné z: <https://ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/wychowanie-do-zycia-w-rodzinie.-pp-z-komentarzem.-szkola-podstawowa-1.pdf>

- Žák rozumí hodnotě trvalosti manželství pro dobro rodiny,

v oddílu Život jako základní hodnota např.:

- Žák vyjadřuje úctu k životu a zdraví člověka od početí do přirozené smrti,

v oddílu Plodnost např.:

- Žák zná metody sledování plodnosti, jejich užitečnost při plánování rodiny a diagnostice poruch,
- Žák vysvětlí fyziologii plodnosti a vyjmenuje hormony ovlivňující plodnost u žen a mužů,

v oddílu Osobnost např.:

- Žák chápe, že sexuální aktivita, stejně jako každé lidské chování, podléhá morální odpovědnosti.

Polské kurikulum, především v předmětu Výchova k rodinnému životu, dává důraz na zodpovědnost žáků, znalost rizik a hodnotu manželství. Sex zároveň téměř vždy spojuje s manželstvím, v oddílu o plodnosti se zaměřuje primárně na početí dítěte (nikoliv např. na antikoncepci nebo obecně možnosti, jak neotěhotnět). Cíle se také zaměřují na hrozby, mezi které řadí i pornografii.

Srovnání

Francouzské kurikulum uvádí sexuální výchovu jako průřezové téma, které je určeno k dopracování samotnou školou (resp. výborem, který je školou zřízen). Škola má tak relativní volnost na základě stanovených témat vytvořit konkrétní učební plán. Témata, která jsou stanovena ve státním vzdělávacím plánu pro oblast Morální a občanské vzdělávání, se odkazují především na lidská práva a vycházejí z nich. Kromě práva na soukromí zmiňují přímo i intimní občanství, jeho význam a důraz na práva v oblasti intimity a sexu.

Kurikulum Velké Británie, resp. příručka vypracovaná PSHE Association, je ve svém vzdělávacím programu naopak velmi konkrétní. Kromě lidských práv propojuje v rámci sexuální výchovy zdraví, wellbeing i vztahy. Výstupy této oblasti jsou zaměřeny převážně prakticky, a kromě nároků na znalosti požaduje i rozvoj dovedností a postojů. Rozložení a výběr témat nejpřesněji ze všech vybraných vzdělávacích programů kopíruje příručku WHO a zároveň lze říci, že je ze všech analyzovaných kurikul nejkomplexnější. Nezůstává totiž pouze u cílů kognitivních, ale doplňuje je praktickou dovedností využitelnou v běžném životě, zároveň zahrnuje témata ze všech tří oblastí zmiňovaných právě příručkou WHO.

Polské kurikulum nabízí také konkrétní výstupy, a to především v oblasti Výchova k rodinnému životu. Výstupy se zaměřují především na znalost biologických procesů (např. v dospívání či těhotenství), také nejvíce ze všech porovnávaných programů zdůrazňují rizika a hrozby, jako je např. kybersex, prostituce nebo pornografie. Opírá se o hodnoty manželství a rodiny, v oblasti sexu a sexuality nezohledňuje její pozitivní stránku. Cíle jsou především znalostní, zčásti obsahují nekonkrétní pojmy, které lze interpretovat různými způsoby.

České kurikulum zahrnuje témata sexuální výchovy oproti dalším porovnávaným státům na velmi obecné úrovni. Český rámcový vzdělávací program s pojmem sexuální výchova přímo neoperuje, relevantní výstupy však můžeme nalézt ve třech oblastech, především v oborech Výchova ke zdraví a Přírodopis. Obor Výchova k občanství sice výstupy nutně k výuce komplexní sexuální výchovy obsahuje, nejsou však přímo spojeny se sexem, sexualitou či partnerskými vztahy. Výstupy jsou formulovány velmi široce, což může zvyšovat nároky na školu a následně pak samotné učitele v tom, jakým způsobem témata uchopí ve výuce.

Cíle jsou formulovány spíše postojově, konkrétní učivo se pak týká většinou hrozeb (sexuálně přenosné choroby, předčasná sexuální zkušenost, sexuální násilí apod.). Za obor, který zohledňuje témata komplexní sexuální výchovy, by se dala považovat Etická výchova, která je však oborem pouze doplňujícím. V oddílu Sexuální zdraví je uvedeno učivo jako mládí – příprava na lásku, sexuální identita nebo nezralé rodičovství. Opět se však jedná o velmi obecné oblasti, jejichž konkrétnější pojetí nelze z kurikula jasně vyvodit.

Rozdíly mezi pojetím sexuální výchovy v kurikulumních dokumentech jednotlivých zemí lze ilustrovat např. na výstupech týkajících se tématu dospívání:

Stát	Ukázka výstupů v kurikulu	Komentář
Velká Británie	Žák zná a využívá strategie, jak se vyrovnat s fyzickými a mentálními změnami, které jsou běžnou součástí dospívání, včetně puberty a wellbeingu při menstruaci.	Cíl je zaměřen prakticky, vychází z fyziologie, ale zdůrazňuje význam osvojení strategií pro zvládání změn a zaměřuje se na duševní pohodu dospívajících. Propojuje biologickou stránku se stránkou psychosociální.
Polsko	Žák uvede rozdíly v psychosexuálním vývoji dívek a chlapců. Žák rozumí hrozbám dospívání, jako jsou závislosti, sexuální nátlak, pornografie, kybersex nebo prostituce dospívajících.	Výstupy jsou převážně znalostní, zaměřují se především na hrozby.

Česká republika	Respektuje změny v období dospívání, vhodně na ně reaguje; kultivovaně se chová k opačnému pohlaví.	Výstup je spíše postojový, zároveň obecný – není jasné, zda se zaměřuje na žáka samotného či na respekt v rámci mezilidských vztahů (příp. obojí). Udává normu chování.
-----------------	---	---

2.5.1 Pojetí sexuální výchovy ve vybraných školních vzdělávacích programech v České republice

Vzhledem k širší a obecné formulaci cílů pro sexuální výchovu v českém Rámcovém vzdělávacím programu zůstává odpovědnost za realizaci na samotných školách. Výše zmiňovaný článek *Sexualita jako riziko* se zaměřil mj. na analýzu školních vzdělávacích programů šesti vybraných základních škol, který přinesl následující zjištění: Školní vzdělávací programy se většinou soustředily na rizika sexuálního života a další hrozby. Často skloňovanými tématy bylo také dospívání, rozdíly mezi muži a ženami nebo hormonální vývoj, navazující výstupy však většinou směřovaly k vysvětlení pojmů a neposkytovaly nad nimi prostor pro diskuzi, nýbrž je předkládaly jako normu. Vybrané školní vzdělávací programy se soustředily spíše na pojetí sexuální výchovy dle MŠMT (viz výše) než na komplexní sexuální výchovu z hlediska WHO.

Zároveň autorky upozorňují i na neaktuálnost ŠVP, které často nereflektují aktuální poznatky (např. v tématu pornografie, kdy se ukazuje potřeba jeho výuky již v mnohem nižším věku). Mezi hlavní problémy článek řadí přílišný důraz na fyziologický vývoj, téměř žádný prostor pro žákovskou diskuzi nad pojmy, které jsou předkládány příliš normativně. České kurikulum, a následně i školní vzdělávací programy, ve své terminologii využívají fráze jako „žák vhodně reaguje“ či „žák respektuje“, aniž by dávaly prostor pro vlastní interpretaci žáky samými. Ve vztahu k tělu ŠVP udávají cíle směřující k varováním před předčasným těhotenstvím či sexuálním zneužitím, zapomínají však na pozitivní stránku sexu a sexuality. Pojmy jako masturbace nebo vlastní potěšení se neobjevily v žádném ŠVP.

Otázka vztahů je v ŠVP směřována k heterosexuálnímu partnerství, manželství a rodině, v jednom ŠVP byla dokonce dle článku zařazena homosexualita do výčtu sexuálních deviací. Výstupy týkající se genderu se v ŠVP neobjevují, naopak školy operují s pojmy jako „poruchy pohlavní identity“.³⁷

³⁷ *Sexualita jako riziko? Sexuální výchova v českých kurikulárních dokumentech*. ORBIS SCHOLAE. 2023, 17(1), 1-24. ISSN 1802-4637.

2.6 Shrnutí klíčových dokumentů pro sexuální výchovu

V evropském prostředí je pro výuku komplexní sexuální výchovy k dispozici několik zdrojů. Je to především Příručka Světové zdravotnické organizace pro výuku sexuální výchovy, poté Standardy pro sexuální výchovu v Evropě, které jsou více přizpůsobeny kontextu evropských škol a zařízení, v českém prostředí poté Doporučení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy z roku 2010, které má být školám průvodcem při implementaci sexuální výchovy, dále se sexuální výchova, resp. témata s ní spojená, objevují v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání, a to především v oborech Výchova ke zdraví a Přírodopis.

Přestože je Doporučení MŠMT do značné míry inspirováno Příručkou WHO, je v něm oproti příručce obsažen důraz na rizika a hrozby spojené se sexuálním životem, znalost legislativy a potřebu eliminovat negativní jevy spojené se sexem, jako je přenos pohlavních chorob či pohlavní zneužití. Snaha obsáhnout komplexnost sexuální výchovy, která se v Doporučení MŠMT objevuje, se však téměř nijak nepromítá v českém RVP. Zde lze ještě výrazněji pozorovat zaměření na biologickou stránku a rizika pohlavního života. Problémem výstupů, které se sexuální výchovy týkají, je jejich přílišná normativnost a také obecnost a šíře, která vede školy k vlastní interpretaci a implementaci do vlastního školního vzdělávacího programu. V analyzovaných ŠVP se však ukazuje, že se problémy RVP ve školních programech replikují a, pokud škola vůbec ve svém ŠVP sexuální výchovu zahrnuje, ji většinou neumí vhodně uchopit. Ve vybraných ŠVP lze sledovat náznaky komplexní sexuální výchovy, jež byly však mnohdy doplněny nevhodným pojmovým aparátem, necitlivým přístupem či opět zaměřením na případná rizika.

Na srovnání kurikul vybraných zemí lze sledovat širokou paletu možností, jak lze (komplexní) sexuální výchovu v těchto klíčových dokumentech obsáhnout. Za pozornost jistě stojí i důraz a prostor, který daná kurikula tématu dávají, zároveň můžeme sledovat rozdílnost v praktičnosti cílů a jejich aktualizaci pro dnešní dobu. Z hlediska tématu můžeme u kurikul Francie a Velké Británie pozorovat zaměření na fyziologii, vztahy, wellbeing, budování a osvojování strategií pro zvládání různých situací nebo zaměření na lidská práva v oblasti sexu a sexuality. Oproti tomu český rámcový vzdělávací program v tématu sexuální výchovy téměř vůbec nezohledňuje psychosociální a občanskou stránku, která je však s tématem úzce provázána. Téma zařazuje do výchovy ke zdraví či přírodopisu, Velká Británie je naopak řadí do oblasti zdraví a zdravých vztahů, jež tato témata integruje, Francie v občanské výchově téměř vždy navazuje témata sexu a sexuality na lidská práva.

3 Dostupná data o výuce sexuální výchovy na českých školách

Situace na základních školách

Rámcový vzdělávací program základního vzdělávání umožňuje školám téma sexuální výchovy pojmout téměř libovolně, proto se i její výuka může v jednotlivých školách velmi lišit.³⁸

Dle přehledové studie *Současný stav sexuální výchovy v rámci základního vzdělávání v České republice – systematický přehled teorie a praxe*³⁹ (Sadková, 2018) je sexuální výchova zařazována především na 2. stupeň základní školy, a to nejčastěji do 8. a 9. ročníku. Mezi nejčastěji probíranými tématy se objevuje partnerství, rodičovství a dospívání z biologického pohledu. Zhruba třetina žáků uvedla, že čerpá informace z internetu, což se týká i velké části vyučujících. Učitelé uvádějí, že sice znají obecné cíle sexuální výchovy, nemají k nim ale konkrétní nástroje ani specifické metody. To ukazuje i další výzkum⁴⁰, který dokazuje, že v hodinách sexuální výchovy obvykle zcela chybí aktivizační metody a vyučující pouze velmi zřídka pracují s pomůckami. Spolupráce rodiny a školy probíhá v 50 % případů, rodiče zároveň s dětmi o tématech sexuální výchovy komunikovali pouze v 25 % případů.

Studie Sadkové je analýzou článků v odborných časopisech, které se však většinou odkazují na bakalářské, diplomové či disertační práce, což může poukazovat na nedostatek relevantních dat v rámci této tematiky.

Situace na středních školách

Česká středoškolská unie v roce 2020 provedla dotazníkové šetření na českých středních školách⁴¹ s cílem zjistit

- odkud žáci získávají informace o partnerském a sexuálním životě,
- v jakých předmětech se o partnerském a sexuálním životě dozvěděli (pokud vůbec),
- jakým tématům sexuální výchovy se školní výuka žáků věnuje

³⁸ Sexualita jako riziko? Sexuální výchova v českých kurikulárních dokumentech. ORBIS SCHOLAE. 2023, 17(1), 1-24. ISSN 1802-4637.

³⁹ Sadková, T. (2018). Současný stav sexuální výchovy v rámci základního vzdělávání v České republice – systematický přehled teorie a praxe. *Adiktologie*, 18(1), 48–58.

⁴⁰ Sexuální výchova na základních školách. Brno, 2010. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/265037/pedf_b/BaK-Monika_Volfova.1.pdf. Bakalářská práce. Masarykova univerzita

⁴¹ Zpráva z průzkumu – sexuální výchova na středních školách. Česká středoškolská unie [online]. 2020 [cit. 2024-03-30]. Dostupné z: <https://stredoskolskaunie.cz/wp-content/uploads/2020/11/Zprava-z-pruzkumu-sexualni-vychova-na-strednich-skolach.pdf>

- a zda se dle žáků věnuje sexuální výchově dostatek pozornosti.

Z dotazníku, který vyplnilo 2283 respondentů, vyplynulo, že hlavním zdrojem informací pro studující středních škol v oblasti sexu je internet, dále vrstevníci, rodiče či média. Školu studující uváděli ze všech možností nejméně často, 47 % studujících dokonce uvedlo, že se ze školy nedozvěděli žádné informace.

Pokud ve škole sexuální výchova probíhá, je to podle průzkumu nejčastěji v hodinách biologie, při přednáškách externích pracovníků nebo v hodinách základů společenských věd. Mezi nejčastější probíraná témata pak patřily pohlavně přenosné infekce, metody antikoncepce nebo bezpečnost na internetu/kybernásilí. Nejméně se pak zmiňoval souhlas, gender či interrupce, přičemž téma souhlasu z dotazníku vyšlo jako studujícími nejvíce žádané. 80 % dotázaných uvedlo, že sexuální výchovu považuje za užitečnou, stejně tak 80 % uvádí, že by si přálo, aby se těmto tématům věnovalo více pozornosti.

Momentálně nejsou k dispozici komplexní data, která by dokazovala dostatečnost výuky sexuální výchovy na českých základních a středních školách. Dle Sadkové lze ale předpokládat, že pokud se na téměř polovině středních škol sexuální výchova vůbec nevyskytuje, nebude tomu tak ani na školách základních.

Přípravenost vyučujících na sexuální výchovu

Organizace Konsent realizovala v roce 2020 dotazníkové šetření⁴² mezi vyučujícími základních a středních škol s cílem zjistit, s jakými problémy se vyučující potýkají, která témata jsou pro ně problematická (a pro která by potřebovali metodickou oporu) a která nikoliv. Dotazníku se zúčastnilo 161 pedagogů a pedagožek, z toho 92 z nich sexuální výchovu přímo vyučuje.

Dotazník monitoroval několik oblastí:

- V jakém předmětu je sexuální výchova vyučována?
- Jaká témata do své výuky zahrnují?
- Jak se při výuce sexuální výchovy cítí?
- Jaké zkušenosti mají s vybranými tématy? (sexuální násilí, sexuální orientace, používání antikoncepce, problematika pornografie, zdravé navazování vztahů a mýty o sexualitě)
- Mají vyučující zájem o metodiku?

⁴² Jak jsou vyučující připraveni učit sexuální nauku? Konsent [online]. 2020 [cit. 2024-04-01]. Dostupné z: <https://konsent.cz/wp-content/uploads/2022/02/Prezentace-Konsent.pptx.pdf>

Mezi nejčastější předměty, ve kterých je sexuální výchova vyučována, uváděli vyučující výchovu ke zdraví, společenskovední předměty (např. občanskou nauku, ZSV, psychologii) a přírodovědné předměty (biologie, přírodopis). Některé z oslovených škol sexuální výchovu realizují mimo běžnou výuku, např. v rámci třídnických hodin nebo napříč předměty. Mezi nejčastěji vyučovanými tématy bylo téma antikoncepce, zdravé navazování vztahů či sexuální orientace. Mezi tématy, která dle vyučujících do výuky patří, ale sami je nevyučují, se nejčastěji objevovaly mýty o sexualitě, pornografie či sexuální násilí.

70 % oslovených respondentů uvedlo, že se při výuce cítí dobře. Čtvrtina respondentů pak uvedla, že se cítí občas nejistě, 5 % se pak cítí nepříjemně. Tyto pocity se proměňují v závislosti na vyučovaném tématu. Nejjistější jsou si při výuce tématu antikoncepce a navazování vztahů, nejméně jistoty cítí u tématu sexuálního násilí a pornografie. Míra jistoty koresponduje se zařazením tématu do výuky – z průzkumu Konsentu vychází, že pokud se vyučující necítí ve výuce tématu komfortně, do výuky jej spíše nezařazují.

Respondenti dále uvedli, že většinu výuky tvoří prevence rizik a rizikového chování. Na tento problém poukazuje výše zmíněný článek *Sexualita jako riziko*⁴³, který upozorňuje na opomíjení pozitivních aspektů sexuality. Potřebu budování kladného vztahu k sexualitě a sexu zdůrazňují i mezinárodní příručky a doporučení. Na základě těchto dat vytvořila organizace Konsent několik metodik, která témata pornografie či mýtů o sexu pokrývají.

Pohled rodičovské veřejnosti

V roce 2023 provedla organizace Konsent další průzkum⁴⁴, tentokrát mezi veřejností a rodiči⁴⁵. Ze závěrečné zprávy výzkumu vyplývá, že pouze 17 % respondentů považuje sexuální výchovu na českých školách za dostatečnou. Dalších 25 % uvedlo odpověď „ani dobrá ani špatná“, 26 % sexuální výchovu vnímá jako špatnou.

85 % respondentů dále uvedlo, že by se sexuální výchovou mělo začít již na 2. stupni základní školy, třetina dokonce uvedla, že by se tématům měly děti věnovat v průběhu celé školní docházky. Dle průzkumu by 86 % dotázaných zařadilo téma antikoncepce a prevence sexuálně přenosných infekcí, 75 % prevence sexuálního násilí, 69 % uvědomění si svého těla a jeho funkcí a 67 % budování vztahů s respektem k druhému.

⁴³ *Sexualita jako riziko? Sexuální výchova v českých kurikulárních dokumentech*. ORBIS SCHOLAE. 2023, 17(1), 1-24. ISSN 1802-4637.

⁴⁴ Závěrečná zpráva z výzkumu: *Sexuální výchova ve školách* [online]. 2023 [cit. 2024-05-17]. Dostupné z: <https://konsent.cz/wp-content/uploads/2023/12/Sexualni-vychova-vyzkum-NMS.pdf>

⁴⁵ Průzkumu se zúčastnilo 1314 respondentů.

Shrnutí

Třetina dotazovaných žáků základních škol uvedla, že čerpá informace z internetu, téměř polovina žáků středních škol nezískala žádné informace o sexu a sexualitě ve škole. Sadková z dostupných dat vyvozuje, že sexuální výchova na polovině českých základních i středních škol pravděpodobně vůbec neprobíhá.

Pokud školy do své výuky sexuální výchovu zařadí, bývá to nejčastěji od 8. a 9. ročníku ZŠ. Nejčastěji se sexuální výchova zařazuje do hodin biologie či je zajišťována externími lektory. Nejčastějšími tématy je pak dospívání, antikoncepce či sexuálně přenosné infekce. Nejméně často se pak studující setkali s tématem souhlasu či genderu, tato témata však byla respondenty označována jako nejžádanější. 80 % dotazovaných na SŠ pak označilo sexuální výchovu jako užitečnou.

Vyučující zapojení v průzkumu organizace Konsent uvedli, že sexuální výchova je nejčastěji zařazována do předmětu výchova ke zdraví. Jako nejčastější téma uváděli antikoncepci či zdravé navazování vztahů. Obecně je výuka zaměřena především jako prevence rizik. Rodiče a veřejnost považují sexuální výchovu spíše za průměrnou či nedostatečnou. 85 % z nich pak souhlasí se začátkem výuky sexuální výchovy již na 2. stupni ZŠ.

Pokud porovnáme dostupná data o sexuální výchově v České republice s klíčovými dokumenty (WHO, BZgA, MŠMT), zjistíme, že se její výuka značně odchyluje. Některá témata se sice v rámci sexuální výchovy probírají dostatečně (např. antikoncepce, prevence před sexuálně přenosnými infekcemi), dalších témat se však výuka dotýká pouze okrajově či vůbec (např. respekt, sexuální násilí). Sexuální výchova se soustředí především na prevenci a zdůrazňuje rizika, na která mohou studující narazit. Ukazuje se, že sexuální výchova není příliš komplexní a soustředí se především na biologickou stránku.

Sexuální výchova se dle průzkumu zařazuje především v posledních ročnících základních škol a na školách středních, což odporuje Doporučení WHO, které doporučuje zahrnutí těchto témat již od začátku školní docházky (Doporučení MŠMT se o věkovém rozmezí nezmiňuje vůbec).

Témata, která zahrnuje BZgA jako zásadní pro rozvíjení intimního občanství, tedy např. respektování hranic ostatních, gender, souhlas či sexuální práva, z průzkumů vychází jako opomíjená, ale zároveň studujícími velmi žádaná.

4 Dostupné výukové materiály pro sexuální výchovu v ČR

4.1 Organizace zabývající se sexuální výchovou v ČR

V České republice působí několik neziskových organizací a spolků, které se sexuální výchovou zabývají, vytvářejí podpůrné materiály pro vyučující či sexuální výchovu přímo školí. Následující přehled není komplexním výčtem organizací, jež se tématem zabývají.

Konsent

Organizace Konsent byla založena Johannou Nejedlovou v roce 2016 jako reakce na průzkum Amnesty International, který uváděl data o smýšlení Čechů v problematice znásilnění. Od svého založení organizace uspořádala několik kampaní, např. *Respekt je sexy* proti obtěžování v klubech a barech či *Respekt až na půdu* proti obtěžování na akademické půdě. Zároveň organizuje svépomocnou skupinu pro oběti znásilnění.

V roce 2019 vznikl projekt *Žádná tabu před tabulí*, který se zaměřuje na studující (resp. jejich vyučující). V rámci něj vznikly metodiky pro vyučující a jsou organizovány workshopy pro učitele a rodiče. Zároveň pod Konsentem proběhly dva průzkumy: *Výzkum – jak jsou vyučující připraveni učit sexuální nauku?*, 2020⁴⁶ a *Průzkum veřejného mínění – úroveň sexuální výchovy na českých školách*, 2023⁴⁷ (viz kapitola 3).

V rámci tohoto projektu vzniklo deset metodik pro vyučující 8. a 9. ročníku a středních škol a obecná metodika, která všechny lekce doprovází.⁴⁸ Lekce se zaměřují na témata spadající do komplexní sexuální výchovy (organizace uvádí, že pro výběr témat používá přímo příručku WHO), jako např. menstruace, zasílání intimního obsahu, respekt či sexuální obtěžování. Všechny metodiky jsou k dispozici zdarma.

IFMSA

IFMSA (International Federation of Medical Students' Associations) je mezinárodní organizace sdružující studující medicíny. Kromě interního systému podpory a vzdělávání mediků se organizace věnuje i projektům pro širokou veřejnost za účelem zlepšit veřejné zdraví.

⁴⁶ Jak jsou vyučující připraveni učit sexuální nauku? *Konsent* [online]. 2020 [cit. 2024-04-01]. Dostupné z: <https://konsent.cz/wp-content/uploads/2022/02/Prezentace-Konsent.pptx.pdf>

⁴⁷ Průzkum veřejného mínění: úroveň sexuální výchovy na českých školách (2023). *Konsent.cz* [online]. 2021 [cit. 2024-03-30]. Dostupné z: <https://konsent.cz/wp-content/uploads/2023/12/Sexualni-vychova-vyzkum-NMS.pdf>

⁴⁸ Konsent pro vyučující. *Konsent* [online]. 2023 [cit. 2024-04-01]. Dostupné z: <https://konsent.cz/pro-vyucujici/>

Mezi projekty organizace patří např. projekt Pro život zaměřující se na první pomoc nebo projekt Nemocnice pro medvídky určený především dětem předškolního věku. Jednou ze sekcí IFMSA je také SCORA – Stálý výbor pro sexuální a reprodukční zdraví a práva včetně HIV a AIDS, v rámci nějž jsou pořádána školení komplexní sexuální výchovy s názvem Sexuální výchova pro pokročilé (cílová skupina 13-17 let), ale i další akce jako zřizování samovyšetřovacích stánků nebo dobročinné akce.⁴⁹ IFMSA přímo neposkytuje metodiky pro vyučující, zabývá se ale prevencí ve školách prostřednictvím vlastní edukační hry.

Loono

Loono je nezisková organizace tvořená především studujícími lékařských fakult a mladými lékaři. Organizaci založila v roce 2014 Kateřina Vacková na základě své vlastní zkušenosti s rakovinou. Loono se soustředí především na preventivní programy, mezi jejich projekty patří kampaň Sahám si na ně každý měsíc zaměřující se na prevenci onkologických onemocnění. Dalším projektem je Dole dobrý, jenž se snaží informovat veřejnost o rizicích pohlavně přenosných chorob, plodnosti či antikoncepci. Součástí projektu jsou také workshopy ve školách pro věkovou skupinu 14-19 let. Loono díky sponzorům nabízí školám kromě školení i metodiky a pomůcky do výuky – boxy s menstruačními pomůckami, kondomy apod.⁵⁰

Freya

Organizace Freya⁵¹ se zaměřuje na téma sexu a sexuality u lidí se zdravotním postižením a u seniorů. Poskytují školení pro pracovníky pečovatelských zařízení a zájemcům z řad veřejnosti. Mimo jiné ale vytváří pomůcky, které jsou díky svému zaměření na cílovou skupinu velmi názorné. Lze je proto využít i pro žáky na prvním či druhém stupni základní školy. Mezi pomůcky patří např. pexeso s tématem rodičovství, obrázkové karty zobrazující různé intimní situace či komunikační karty Bez rozpaků. Zároveň vytvářejí i metodiky zaměřené např. na sexualitu u dětí s PAS.

4.2 Učebnice, pracovní sešity a multimediální materiály

V následující kapitole budou představena vybraná cvičení z dostupných pracovních sešitů a učebnic občanské výchovy, které budou následně srovnána s vizí příručky WHO. Cílem

⁴⁹ Projekty pro osvětu veřejnosti. IFMSA [online]. 2023 [cit. 2024-06-08]. Dostupné z: https://ifmsa.cz/?page_id=213739

⁵⁰ Kdo jsme. Loono [online]. 2024 [cit. 2024-06-08]. Dostupné z: <https://www.loono.cz/kdo-jsme>

⁵¹ Freya – institut sexuality a vztahů [online]. [cit. 2024-06-29]. Dostupné z: <https://www.freya.live/cs>

kapitoly je ilustrovat pojetí předmětu prostřednictvím konkrétních ukázek a upozornit na případné problematické pasáže či cvičení.

Nakladatelství Fraus, Etická výchova: Co nám říká slovo sex?

Nakladatelství Fraus zahrnuje téma sexu a sexuality ve své pracovní učebnici Etická výchova (určena pro celý 2. stupeň).⁵² Kapitola s názvem *Co nám říká slovo sex?* na str. 66-67 obsahuje několik cvičení. Dílčí témata uvedená pod nadpisem jsou Mládí je příprava na lásku, Řešení dilema ve vztazích s přáteli, partnery, Zodpovědný vztah k sexualitě, Obtěžování a násilí ve vztazích partnerských i rodinných, Zdravý partnerský vztah, sexuální orientace.

Kapitola začíná úryvkem z knihy *Opravdová láska* od Roberta Fulghuma (viz Příloha 1). V něm je citován dopis jedné z postav Susy, která ve svých osmi letech napsala dopis Billymu, v němž mu vyznává lásku a píše, že pokud tato láska nebude oplacena, zabije se. Tento dopis je pak o 16 let později přečten právě na svatbě Susy a Billyho, kde musela Susy ve svém projevu slíbit, že se nezabije, což hosty na svatbě rozesmálo.

Tento úryvek je doplněn dvěma úkoly/otázkami, a to: Co vyjadřuje Susy ve svém dopise? Napsala by stejný dopis i ve čtrnácti letech? a Čemu Susy věřila, když se s Billym vzali? Následuje odstavec, ve kterém je teoreticky vysvětleno, co je sebeúcta a že je důležité myslet i na sebe, především v situacích, kdy se jedná o dilema. Následující cvičení, která na toto cvičení volně navazují, se týkají domácího násilí a sexuálního obtěžování.⁵³

Na základě konceptu celé kapitoly lze předpokládat, že cílem tohoto cvičení bylo zdůraznit důležitost sebeúcty při řešení dilematu v partnerských vztazích (tedy pokud dochází např. k vydírání, nemám se jím nechat pohltit). Problematické však může být zaměření úryvku na Susy. Z textu vyplývá, že právě ona je tou, která vyvíjela tlak na Billyho, což nebylo správné. Dopis však postava napsala ve svých osmi letech, kdy pravděpodobně ještě nemohla domýšlet důsledky svého jednání. V kontextu dítěte je také přirozené, že je dopis napsán tímto nekompromisním způsobem. Pozornost se tak však odvrací od druhé části úryvku, kde je již jako mladá žena donucena slíbit, že se nezabije, což způsobí smích ostatních hostů. Úryvek se již nezmiňuje o jejích pocitech v této situaci.

⁵² HAVLÍKOVÁ, Dagmar, Blanka DRÁBKOVÁ a Jiří VYMĚTAL. Etická výchova: pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií. Plzeň: Fraus, 2013. ISBN 978-80-7238-993-3.

⁵³ Co nám říká slovo sex? In: Etická výchova: pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií. Plzeň: Fraus, 2013, s. 66-67. ISBN 978-80-7238-993-3.

Cvičení je zaměřeno diskusně, což může být vhodný způsob, jak s textem dále pracovat a zohlednit i druhou stranu. Problematické je však právě toto jednostranné zaměření textu, které není v dalších otázkách a cvičeních nijak kriticky reflektováno.

Celá kapitola se zaměřuje především na sexuální obtěžování a domácí násilí (kromě cvičení jsou po stranách vysvětlivky těchto pojmů), dále teoreticky definuje pojem sebeúcty, s nímž se však v dílčích cvičeních dále příliš nepracuje. Pozitivní vztah k sexu a sexualitě, jehož potřebu zdůrazňuje např. výše zmíněná příručka WHO a který předepisuje i podnadpis kapitoly (Zdravý partnerský vztah), se v žádném ze cvičení cíleně nebuduje.

Vydavatelství Taktik, Hravá občanská výchova pro 8. ročník ZŠ

V učebnicích a pracovních sešitech od vydavatelství Taktik najdeme kapitol věnovaných sexuální výchově podstatně více. Jedním z pracovních sešitů je např. Hravá občanská výchova – pracovní sešit pro 8. ročník základních škol.⁵⁴

V kapitole o životosprávě najdeme např. aktivitu týkající se manželství.⁵⁵ V ní mají žáci za úkol rozdělit důvody k manželství do dvou skupin: správné a nesprávné. Mezi pojmy, se kterými žáci pracují, je např. přání rodičů, strach ze samoty, těhotenství, vyhovění přání partnera, láska, stejný životní styl apod. Pokud po tomto cvičení neproběhne diskuze či zpětná vazba, může být problematické. Aktivita sama o sobě nezohledňuje např. kombinaci výše uvedených pocitů či situací a rozděluje je pouze na dobré a špatné. Na druhou stranu může být cvičení vhodným začátkem diskuze.

Dalším ze cvičení v této kapitole jsou přesmyčky různých deviací. Ty mají žáci za úkol vyluštit a napsat ke každé z nich, co znamená. Dále je k aktivitě doplněna otázka, jaká rizika jsou s deviacemi spojena. Problematický u tohoto cvičení je však obrázek. Na fotografii je zezadu zobrazen nahý muž oblečený pouze v kabátu/saku a botách. Naproti němu stojí zděšená žena, na kterou muž své sako rozevívá. Tento obrázek může podporovat stereotyp často zobrazovaný např. ve filmech, kdy dochází k přepadení či sexuálnímu obtěžování žen kolemjdoucími polonahými muži v kabátech (viz Příloha 2).

⁵⁴ MALINSKÁ, Anna, Kamila PIŠTĚLKOVÁ, Antonie LAICMANOVÁ a Adriena BINKOVÁ. Hravá občanská výchova 8: pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP. Praha: Taktik, 2017-. ISBN 978-80-7563-048-3.

⁵⁵ Životospráva: partnerství, manželství. In: Hravá občanská výchova 8: pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP. Praha: Taktik, 2017-, s. 27-28. ISBN 978-80-7563-048-3.

Vydavatelství Taktik, Občanka 6 – chytrý občan

Taktik vydává také sérii učebnic Občanka, kde sexuální výchově věnuje více prostoru.⁵⁶ Příkladem může být např. dvoustránka v učebnici Občanka 6 – chytrý občan, určená pro 6. ročník, která se věnuje genderu. Na první straně jsou vysvětleny pojmy jako gender, sexismus, rovné příležitosti apod., druhá strana pak nabízí konkrétní aktivitu. Žáci mají za úkol představit si hračky v dětském pokoji, rozdělit je na holčičí a klučičí a zamyslet se, co je k rozdělení vedlo. Na stránce jsou k dispozici i návodné otázky, které reflektují žákovskou zkušenost (jakou hračku si jako mladší vybírali sami žáci, zda se někdy setkali se zákazy na základě pohlaví apod.).⁵⁷ Výhodou této aktivity může být věcný popis pojmů, které mohou být u žáků kontroverzní (např. právě gender), zároveň aktivita vyzývá k zamyšlení, reflexi vlastních pocitů žáků a dává prostor pro formulaci vlastního názoru.

Výše uvedené aktivity z vybraných učebnic a pracovních sešitů nejsou uceleným výčtem všech cvičení týkajících se sexu a sexuality. Ilustrují však velkou rozmanitost ve výběru a zpracování témat či nárocích na vyučujícího předmětu. V materiálech nakladatelství Fraus se témata komplexní sexuální výchovy objevují spíše ojediněle, Taktik je zahrnuje více až ve své novější sérii Občanka.

Multimediální materiály

V posledních letech byly vytvořeny podpůrné materiály, které lze ve výuce sexuální výchovy využít. Jedním z nich jsou videa ze série Na záchodcích⁵⁸, kterou vytvořila Česká televize. Pořad zábavnou formou zpracovává témata prvního sexu, menstruace, přijetí vlastního těla či souhlasu. Dalším materiálem je např. podcast Polštář⁵⁹ od Českého rozhlasu, v němž moderátoři diskutují o tématech sexu a sexuality s terapeutkou zaměřující se na sexuologii.

V roce 2020 byl natočen film V síti⁶⁰, který dokumentuje příběh tří hereček převlečených za dvanáctileté dívky. Upozorňuje tak na problematiku zneužívání dětí na internetu a zasílání intimního obsahu. Pro žáky 2. stupně základních škol je vhodná verze Za školou, která je kratší,

⁵⁶ ČAPEK, Robert, Stanislava BANDOROVÁ, Michaela BASTLOVÁ, Hana NOGOVÁ, Marek HYNER a Ivana NOVOTNÁ. Občanka 6: chytrý občan. Praha: Taktik, 2022. ISBN 978-80-7563-312-5.

⁵⁷ Čí jsou ty hračky? In: Občanka 6: chytrý občan. Praha: Taktik, 2022, 2021-2022, s. 49-50. ISBN 978-80-7563-312-5.

⁵⁸ Na záchodcích. Česká televize iVysílání [online]. [cit. 2024-06-29]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/14191464239-na-zachodcich/>

⁵⁹ Podcast Polštář. Můj rozhlas [online]. [cit. 2024-06-29]. Dostupné z: <https://www.mujirozhlas.cz/polstar>

⁶⁰ Film V síti [online]. [cit. 2024-06-29]. Dostupné z: <https://vsitifilm.cz/>

neobsahuje některé záběry a jsou v ní naopak zařazeny vsuvky, v nichž herečky situace reflektují.

Výše uvedené pořady je vhodné zasadit do kontextu hodiny a reflektovat je, protože mohou v žácích vzbuzovat silné emoce.

5 Základní principy a zásady výuky sexuální výchovy

Základní principy sexuální výchovy popisuje např. Příručka WHO (viz kapitola 2.1.4) či Standardy pro sexuální výchovu v Evropě.

K rozvíjení metodické podpory sexuální výchovy v Čechách významně přispěli autoři V. Täubner či K. Janiš. Ve svých pracích, jako je např. *Metodika sexuální výchovy* či *Příspěvek k základům sexuální výchovy* se snaží obsáhnout základní hodnoty, cíle a metody sexuální výchovy. Přestože tyto publikace pocházejí zpravidla z konce 20. a začátku 21. století, můžeme v nich identifikovat přístup blízký komplexní sexuální výchově, jak ji definuje WHO. Dle Täubnera je v sexuální výchově důležité zohledňovat tři oblasti: kognitivní, emotivně postojeovou a oblast dovedností, návyků a chování. Mezi okruhy, kterými se zabývá, jsou mj. i vztahy či sex a kultura.

Sexuální výchova se dle WHO, BZgA i Metodiky sexuální výchovy musí řídit jasnými pravidly, či podmínkami, které směřují k dosažení výukových cílů a nastavení bezpečného prostředí. Jednou z podmínek je znalost žakovských prekonceptů a jejich zohledňování ve výuce. Lze totiž předpokládat, že rozdíly ve znalostech, dovednostech, ale i postojích se budou ve skupině výrazně lišit. S tím souvisí i informovanost učitele, používání přesných pojmů, zároveň však respekt k rozdílným vstupním znalostem. Před začátkem výuky je klíčové vyhodnotit úroveň vztahů mezi žáky, zohlednit možné potřeby a zkušenosti jedinců s tématem. Pedagog by měl být sám schopen vytvářet ve výuce přátelské prostředí bez autoritativních postupů.^{61,62}

Pro výuku sexuální výchovy je důležité zvolit vhodný prostor či jej uzpůsobit tak, aby podporoval důvěrnou a přívětivou atmosféru (např. židle v kruhu). Přímou výuku lze podpořit i dalšími materiály, jako jsou tematické knihy ve školní knihovně. Pro realizaci úspěšné sexuální výchovy je potřeba vymezit dostatečný čas, který umožňuje učiteli i žákům rozvíjet diskuzi a společně reflektovat společné aktivity. Výuka by měla probíhat ve smíšené skupině, aby docházelo k vzájemnému obohacování názorů, některá témata však dle Janiše mohou být rozdělena, aby bylo možné vytvořit důvěrnější atmosféru.⁶³

⁶¹ TÄUBNER, Vladimír. *Metodika sexuální výchovy pro učitele, vychovatele, rodiče a studenty učitelství*. Praha: Fortuna, 1996. ISBN 80-707-1029-2.

⁶² SIELERT, Uwe. *Sexuální výchova: Kniha netradičních metod výuky*. Praha: Trizonia, 1994. ISBN 80-855-7336-9.

⁶³ JANIŠ, Kamil a Dagmar MARKOVÁ. *Příspěvek k základům sexuální výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-621-1.

6 Příklad praxe výuky sexuální výchovy

Následující kapitola popisuje příklad pojetí výuky sexuální výchovy na základní škole, kde autorka vyučuje, přístupy a témata, které škola zvolila, a pojetí spolupráce s rodiči. Koncept, podle něž škola sexuální výchovu realizuje, vychází z myšlenky komplexní sexuální výchovy. Ve srovnání s průzkumy na základních a středních školách (viz kapitola 3) se tak tento přístup může jevit jako inovativní a inspirativní pro další školy či zařízení, které sexuální výchovu vyučují či by ji vyučovat chtěly.

Základní škola Tomáše Garrigue Masaryka v Mnichovicích je škola o cca 830 žácích ve Středočeském kraji. Na celém druhém stupni jsou v každém ročníku čtyři třídy.⁶⁴

Na začátku roku 2023 se skupina vyučujících společně s vedením škol rozhodla, že dá škola větší důraz na výuku sexuální výchovy. Téma původně nebylo zasazeno do uceleného konceptu, vyučovalo se nahodile v rámci různých předmětů – přírodopis, výchova ke zdraví, občanská výchova nebo v dalších hodinách, kde žáci na téma narazili svými otázkami či chováním. Na 1. stupni dosud probíhaly tzv. etické dílny, které díky dvouhodinovým programům představovaly žákům prvních, druhých a třetích ročníků témata souhlasu, vzniku života (např. program Jak se stalo, že jsem tady?) či porodu. Na stupni druhém se sexuální výchova objevila v hodinách přírodopisu jako součást tématu rozmnožovací soustavy, příp. na žádost žáků v hodinách výchovy ke zdraví, kterou ve škole zpravidla vyučuje třídní učitel. Zároveň probíhají v různých ročnících na 2. stupni preventivní programy vedené externí organizací zaměřené na vztahy a sexuální výchovu.

Vyučující se k tématu stavěli různě – někteří o něm nechtěli mluvit vůbec (pojmenovávali silný pocit studu), někdo považoval sexuální výchovu za velmi důležitou, ale na její výuku si netroufal a někteří se naopak tématu věnovat chtěli a v případě potřeby jej se žáky probrali. Při rozhovorech se třetí skupinou bylo zjištěno, že tematicky se učitelé většinou věnují antikoncepci, přenosu pohlavně přenosných chorob (především HIV/AIDS) či vztahům. V rámci průzkumu jsme se více zaměřili i na pojetí možných kontroverzních či problematických témat, jako je LGBTQ+, pohlavní zneužití/znásilnění nebo gender. Vyučující popisovali, že s těmito tématy nemají problém, pokud na ně přijde v diskuzi řada. Jedna z učitelek uvedla, že „žákům říká, že být gay je stejné, jako mít zlomenou nohu“.

⁶⁴ ZŠ Mnichovice [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: <https://www.zsmnichovice.cz/>

Na základě tohoto zjištění vznikl plán sexuální výchovy, který si kladl za cíl systematizovat výuku sexuální výchovy, přenést ji na učitele, kteří mají k výuce vhodné předpoklady a kteří se budou vzájemně koordinovat a inspirovat, a zapojit do procesu rodiče tak, aby byli informováni o dění v těchto hodinách. Součástí plánu byly i doplňkové aktivity, jako např. zavedení košíků s menstruačními potřebami na dívčí toalety.

Koncept, který navrhla koordinační skupina, složená ze členek školního poradenského pracoviště (konkrétně zástupkyně školy/speciální pedagožka, školní psychologka a školní terapeutka) a dvou učitelek občanské výchovy a výchovy ke zdraví, obsahoval konkrétní plán pro následující školní rok 2023/2024. V rámci něj byla sexuální výchova zařazena do předmětu občanská výchova pro všechny třídy v 7. ročníku, a to ve společných hodinách pro všechny žáky třídy. Zároveň byl stanoven tematický plán, který obsahoval témata jako sebepojetí, emoce, přátelství, partnerské vztahy, poté sex, souhlas, základní anatomické pojmy, menstruaci, antikoncepci, pohlavní nemoci, dále např. pornografii, vnímání vlastního těla, zasílání intimního obsahu, vliv sociálních sítí a sebevědomí a téma LGBTQ+. Jedním z cílů byla komplexnost sexuální výchovy, tedy propojení biologické a psychosociální stránky.

Součástí nového pojetí bylo také informování rodičů. Před začátkem školního roku byla společně s organizací IFMSA ze 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy uspořádána tzv. rodičovská kavárna⁶⁵. V rámci této přednášky, které se zúčastnilo na 80 rodičů, byl představen koncept výuky sexuální výchovy včetně ukázky konkrétních metod výuky. Následně byl rodičům na jejich žádost zaslán dokument s doporučenými materiály (knihy, pořady apod.).

Ve školním roce 2023/2024 byla sexuální výchova poprvé vyučována dle tohoto plánu. Přímo na výuce se podílely tři vyučující, které se pravidelně scházely kvůli koordinaci, reflexi a sdílení zpětné vazby. Výuka sexuální výchovy probíhala v rámci občanské výchovy jednu vyučovací hodinu týdně ve všech sedmých třídách. Aktivity použité v hodinách byly čerpány především z metodik organizace Konsent, částečně z učebnic Občanka od Taktiku nebo z vlastních zdrojů. V rámci hodin byly využívány pomůcky, které škole zdarma poskytly organizace Loono, organizace Freya a společnost Primeros. Výuka byla doplněna videi, např. ze série České televize Na záchodcích, či podcastem Českého rozhlasu Polštář. Témata byla rozprostřena téměř do celého školního roku, vyučující uváděly, že na začátku či konci školního roku se již věnovaly tématům jiným. V hodinách byl prostor pro anonymní dotazy prostřednictvím papírové schránky či aplikace Mentimeter.

⁶⁵ Jedná se o přednášky pro rodiče na různá témata týkající se vývoje či vzdělávání dětí. Účast rodičů je dobrovolná.

Ve zpětné vazbě žáci nejčastěji uváděli, že se dozvěděli nové informace o pohlavních nemocech (často popisovali, že předtím o většině z nich nevěděli) a antikoncepci. Dále uváděli, že si uvědomili, že je důležité respektovat ostatní, „umět říct ne“ a ptát se ostatních na souhlas. Někteří žáci také popsali, že zjistili, že existují různé druhy menstruačních potřeb. 37 žáků z celkových 40, kteří se účastnili jednoho ze zpětnovazebních dotazníků, uvedlo, že jim vyhovuje výuka sexuální výchovy právě v 7. ročníku, tři žáci by rádi měli sexuální výchovu již v nižších ročnících. Žáci také reflektovali, že měli na začátku školního roku obavy z hodin, které nejsou rozděleny na dívky a chlapce, nakonec však tento systém hodnotili spíše pozitivně.

Z reflexe koordinační skupiny vyplynulo, že vyučující se ve výuce cítily dobře a považují výuku sexuální výchovy za velmi důležitou a přínosnou. Vyučující se také shodly, že výuka v 7. ročníku, kdy je přítomna celá třída, jim vyhovuje, zároveň by však uvítaly 1-2 hodiny, na které by se třída rozdělila na dívky a chlapce. Jako nejproblematictější uváděly výuku tématu LGBTQ+, která byla často provázena homofobními výroky žáků. V těchto hodinách bylo náročné pracovat se silně negativními emocemi některých jedinců, jednotky žáků dokonce téma úplně odmítaly.

Součástí plánu na školní rok 2024/2025 je rozšíření portfolia metodik, přesnější stanovení a formulace společných cílů, vytvoření stejného dotazníku zpětné vazby pro všechny ročníky, jenž bude následně vyhodnocen, a častější vzájemné hospitace v rámci ročníku. Za zdařilou škola považuje komunikaci s rodiči, zasazení sexuální výchovy do 7. ročníku a spolupráci koordinačního týmu.

Vlastní zkušenost popsaná v této kapitole, společně se zjištěními z kapitoly 4, bude zohledněna v následující části práce. Aktivity, které budou v práci navrženy, jsou doplněny o návodné reflektivní otázky, jež poskytují jasnější směr a interpretaci daných cvičení (např. ve srovnání s textem v učebnici nakladatelství Fraus, viz výše). Zároveň se uvedené aktivity netýkají tématu LGBTQ+, které ze zkušenosti vychází jako kontroverzní a citlivé natolik, že její výuka nelze pokrýt pouze jednotlivými návrhy aktivit, ale vyžaduje širší kontext.

7 Návrh aktivit pro sexuální výchovu na 2. stupni ZŠ

V předchozích kapitolách byly analyzovány vybrané výukové materiály pro sexuální výchovu, ne všechny tyto materiály však lze na 2. stupni základních škol využít. Problémem dostupných učebnic a pracovních sešitů často bývá jejich nekomplexnost, přílišná normativnost či víceznačnost, což zvyšuje nároky na vyučující, kteří nemusí cvičení vhodně uchopit (viz kapitola 4.2). Myšlenkou komplexní sexuální výchovy se řídí např. organizace Konsent, jejíž metodiky jsou volně přístupné na jejich webových stránkách. Tyto metodiky jsou však určeny až od 8. ročníku ZŠ.

Cílem následující kapitoly je navrhnout několik aktivit a her vhodných pro 2. stupeň základní školy. Tyto aktivity mohou být v rámci výuky využity v kombinaci s dalšími materiály či aktivitami, a to v různých fázích hodiny. Všechny aktivity lze využít v 6.-9. ročníku ZŠ, při jejich zařazení do výuky je nutné zohlednit klima třídy a mít na paměti, že některá témata mohou být sama o sobě citlivá či zraňující. Na začátku každé výukové jednotky by měla být zopakována a znovu upevněna pravidla třídy. Aktivity obsahují návrh reflexe, vždy však záleží na konkrétním cíli hodiny. Aktivity slouží pro inspiraci ve výuce sexuální výchovy, nejedná se o ucelené metodiky.

Pravidla, která lze s žáky na začátku hodiny zopakovat, by měla navazovat na běžná pravidla třídy či je přímo zahrnovat. Dále můžeme zařadit např. tato pravidla, která lze libovolně měnit, doplňovat či naopak vybrat jen některá z nich (viz Příloha 3)⁶⁶:

Smích a smích

- Toto pravidlo určuje, že smát se je prospěšné a důležité, zakázáno však je se někomu vysmívat. Žákům můžeme dovysvětlit, že každý ze třídy bude mít pravděpodobně ve spojitosti s tématem jiné znalosti a dovednosti a téma probíráme proto, abychom si je upřesnili a doplnili.

Nechci sdílet, nemusím

- Ve výuce sexuální výchovy se můžeme řídit zásadou, že jako vyučující nemluvíme o ničem, co je pro nás příliš osobní či nepříjemné. Tuto možnost nabízíme i žákům – pokud se rozvine diskuze na nějaké téma, které je pro žáky citlivé (nebo o něm prostě mluvit nechtějí), zapojovat se nemusí.

⁶⁶ Jedná se o pravidla využívaná na ZŠ Mnichovice, viz výše.

Každý mluví sám za sebe

- Ve výuce se může stát, že žáci budou používat příklady spolužáků, svých přátel či rodiny. Snažíme se žáky vést vždy k takovým formulacím, které nevedou k interpretaci situací za jiné – především těch, kteří jsou ve třídě přítomni.

Pravidlo STOP

- V průběhu aktivity mohou žáci využít pravidla STOP. V případě, že toto slovo řeknou, mohou z aktivity odejít a neúčastnit se jí. K pravidlu je důležité zmínit, že by nemělo být zneužíváno, protože pak se vytratí jeho vážnost.

Vše zůstane ve třídě

- Toto pravidlo podporuje bezpečné prostředí ve třídě. Pokud se žák s něčím svěřil před ostatními žáky, neměli by tuto informaci vynášet ven. Učitel by však měl upozornit na svou oznamovací povinnost v případě, že se dozví o něčem, co by žáka mohlo ohrožovat.

Žádná otázka není hloupá

- Nejedná se přímo o pravidlo pro žáky, ale spíše výzvu k tomu, aby se žáci nebáli pokládat otázky. K pokládání otázek lze také využít dalších metod, jako je krabice na anonymní otázky či aplikace (např. Mentimeter⁶⁷), které umožňují po načtení QR kódu položit anonymní otázku.

7.1 Přijmi objetí

Téma dle WHO a BZgA: Očekávání, pohlavní odlišnosti, schopnost komunikace a dosahování dohod, Sexualita a práva

Cíl dle BZgA: Žák rozvíjí schopnosti v intimní komunikaci a dosahování dohod.

Cíl aktivity: Žák si uvědomí potřebu souhlasu nejen při intimním kontaktu.

Počet účastníků: cca 12 žáků, příp. celá třída rozdělená na dvě skupiny

Délka aktivity: 15 minut

Výukové metody: didaktická hra, diskuze

Pomůcky: šátek

⁶⁷ Mentimeter [online]. [cit. 2024-06-29]. Dostupné z: <https://www.menti.com/>

Postup: Vzhledem k tomu, že součástí aktivity je fyzický kontakt, je důležité vyhodnotit, zda ve skupině panují dobré vztahy a bezpečná atmosféra. V případě výuky celé třídy najednou se mohou žáci rozdělit na dvě skupiny takovým způsobem, jaký jim bude komfortní. U aktivity je důležité zdůraznit, že kdokoli může v průběhu odstoupit, pokud by mu aktivita byla nepříjemná. Zároveň se snažíme vybrat jako dobrovolníka takového žáka, kterému by objímání nemuselo vadit.

Na začátku aktivity zopakujeme pravidla, především to, že pokud je žákům něco nepříjemné, mohou z aktivity odstoupit. Ze skupiny vybereme jednoho dobrovolníka a pošleme jej za dveře s informací, že jeho úkolem bude po návratu ostatní žáky obejmout. Ostatní ze skupiny poprosíme, aby vytvořili kroužek a každému žákovi náhodně přidělíme jednu z rolí: někdo z žáků bude nadšeně přijímat objetí, někdo bude pouze pasivně stát, někteří budou objetí aktivně odmítat. Žákům sdělíme, že cílem žáka za dveřmi je každého z kroužku obejmout. Při aktivitě není povoleno mluvit. Následně jedinci zavážeme oči šátkem a přivedeme jej do kroužku. Potom, co žák se zavázanýma očima obejmě všechny, aktivita končí a následuje diskuze.

Reflexe aktivity: Nejdříve se můžeme zeptat žáka se zavázanýma očima na jeho pocity (Jak se cítil? Byl mezi ostatními žáky nějaký rozdíl v přístupu k objetí?) a poté na dojmy dalších žáků. Můžeme navázat otázkou na to, jak žáci poznali, že někdo objetí chtěl a někdo ne. Zastavit se můžeme u situace, kdy žák někoho obejmul a druhá strana zůstala pasivní/ztuhla (můžeme podpořit otázkami: Chtěl tento žák obejmout? Proč ano, proč ne? Jak to poznáme? Pokud nevíme, jak si to můžeme v běžném životě ověřit?).

Doplňující materiály, alternativy: Navázat lze např. aktivitou z lekce Souhlas⁶⁸ od organizace Konsent, v rámci níž žáci u modelových situací zaškrťávají, zda se jedná o souhlas nebo ne (viz Obrázek 1). Cílem je s žáky dospět k tomu, že souhlas nelze vždy odhadnout, je dobré se o něm slovně ujistit a být vnímaví. Samotná aktivita se však týká souhlasu se sexem – pokud bychom ji chtěli zařadit přímo za předchozí aktivitu Přijmi objetí, bylo by vhodné ji mírně modifikovat. V aktivitě od Konsentu můžeme jednoduše změnit souhlas se sexem za souhlas s jinými intimními projevy (objetí, mazlení apod.). V případě, že bychom aktivitu Chce to? chtěli zachovat v nezměněném formátu, bylo by vhodnější mezi ně zařadit ještě jiné aktivity, díky kterým by míra fyzického kontaktu, na kterou se aktivity soustředí, gradovala.

⁶⁸ Lekce Souhlas. Konsent [online]. [cit. 2024-06-22]. Dostupné z: <https://konsent.cz/provyucujici/>

PŘÍLOHA Č. 1: CHCE TO?

Pokud partner nebo partnerka reaguje následujícím způsobem, má zájem o sex?

má zájem **O**, nemá zájem **X**, nevím **?**

Vypadá, že spí. Je namol a nemá situaci pod kontrolou. Tiskne se k tobě.

Vydává vzrušené zvuky. Dává mezi sebe a tebe ruce. Pomáhá se svlékáním.

Nereaguje na líbání. Hihňá se nebo se usmívá. Usmívá se, ale má ztuhlé tělo.

Leží bez hnutí. Působí nejistě nebo vystrašeně. Vypadá, že si to užívá.

Obrázek 1: Chce to? Aktivita organizace Konsent z metodiky Souhlas⁶⁹

Žákům je také možné přehrát video Souhlas se šálkem čaje, které jednoduchou formou ilustruje podstatu informovaného souhlasu.⁷⁰ Video můžeme pustit jako evokaci k tématu, případně jím naopak téma uzavřít. Další variantou může být kombinace obojího: na začátku hodiny se žáků můžeme pouze zeptat na otázky použité ve videu (např. Představte si situaci, že vám přijde domů návštěva a vy jí nabídnete čaj. Návštěva odmítne. Co uděláte?). Ze začátku se mohou zdát otázky nesmyslné či nesouvisející, na konci výukové jednotky se k nim však můžeme po přehrání videa vrátit a reflektovat prvotní odpovědi žáků.

7.2 Divadlo Fórum

Aktivita založená na metodě divadla Fórum se opět dotýká souhlasu, osobních práv a mezilidské komunikace. Zatímco se předchozí aktivita Přijmi objetí zaměřuje na rozlišení reakcí v různých situacích a jejich vyhodnocení, v této aktivitě se již účastníci učí prostřednictvím modelových scén konkrétním strategiím a postupům. Zároveň dává prostor pro budování vlastních postojů k dané situaci a kreativnímu přemýšlení nad jejím řešením.

Téma dle WHO a BZgA: Sexualita, zdraví a pocit pohody, Sexualita a práva

Cíle dle BZgA: Žák má informace o rizikovém (sexuálním) chování a jeho následcích. Žák ví, jak odmítnout nebo ukončit nepříjemný/nebezpečný sexuální kontakt. Žák má smysl pro

⁶⁹ Chce to? In: Souhlas – Lekce sexuální nauky pro vzdělávání o respektujících vztazích [online]. Konsent, s. 17 [cit. 2024-07-09]. Dostupné z: <https://konsent.cz/pro-vyucujici/>

⁷⁰ Tea Consent: Souhlas se šálkem čaje. Youtube [online]. [cit. 2024-06-24]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=2Im5KQM_xLM

zodpovědnost v souvislosti s prevencí sexuálního zneužívání. Žák uznává sexuální práva svá i ostatních.

Cíle aktivity: Žák zná a využívá strategie pro odmítnutí nepříjemného či nebezpečného intimního kontaktu. Žák odmítá jakékoliv způsoby obtěžování či sexuálně podmíněného násilí.

Počet účastníků: celá třída (cca 25 žáků), skupiny herců po 4-6 osobách

Délka aktivity: 15-30 minut

Výukové metody: inscenace, diskuze

Pomůcky: předtištěné situace na papíře k rozdání žákům

Postup: Divadlo Fórum je technika, která nejčastěji ztvárňuje scénu z běžného života, ve které se objevuje nějaký typ nevhodného chování či utlačování. Herci nejdříve zahrají scénu dle zadání, kde toto nevhodné chování představí. Scéna se poté zahraje podruhé s tím rozdílem, že moderátor (ve škole většinou učitel) může příběh v některém z momentů zastavit, případně jej může zastavit někdo z publika zvoláním slova Stop. Tento žák pak nahradí herce, který se nevhodného chování dopouští, a dohraje scénku tak, jak by ji vyřešil on. Pokud někoho z publika napadne ještě lepší řešení, může požádat o přehrání celé scény ještě jednou.⁷¹ Důležitá je v celém procesu role moderátora (jokera), který může v případě potřeby do příběhu zasáhnout a korigovat jej.

Tento formát lze ve zjednodušené verzi využít i při sexuální výchově. Nejdříve žákům vysvětlíme princip divadla Fórum a vyzveme dobrovolníky, aby si přečetli zadání. Poté necháme žáky scénu sehrát a moderujeme případné nahrazování herců a diskuzi.

Návrhy situací pro žáky

Situace č. 1: Dva lidé jdou do kina na první schůzku. V půlce filmu najednou jeden z páru položí druhému ruku na stehno. O pár minut později se jej snaží políbit, což je první osobě velmi nepříjemné. Celou situaci mlčky sleduje jeden z návštěvníků kina, který sedí o uličku vedle.

- V této situaci lze pracovat s několika variantami. Vhodným řešením může být vystřídání osoby, která vyžadovala fyzický kontakt. Před položením ruky na stehno či dalšími kroky se může druhé osoby zeptat, případně více vnímat její neverbální komunikaci.

⁷¹ Forum Theatre. Drama resource [online]. [cit. 2024-06-22]. Dostupné z: <https://dramaresource.com/forum-theatre/>

Vystřídat je možné i osobu, které je chování nepříjemné (ta se může proti dotekům např. důrazně ohradit), příp. přihlížející osobu, která se k situaci může vyjádřit.

Situace č. 2: Skupina osob jde ve večerních hodinách z plesu ve společenském oblečení. Proti nim jde po ulici jiná osoba, která začne na skupinu pokřikovat: „Kočičky! Vy jste ale hezký, dáte mi na sebe číslo?“, což je některým členům skupiny nepříjemné.

- V rámci této situace můžeme upozornit na problematiku tzv. catcallingu, případně přenášení zodpovědnosti za chování jiných na oběť. Žáky můžeme vést k tomu, že je v pořádku pochválit někomu oblečení, pokud to udělají respektujícím způsobem.

Reflexe aktivity: V rámci reflexe můžeme zařadit otázky mířené na herce (Jak jste se v roli cítili?) či na diváky, kteří se do scénky v rámci nahrazení herců zapojili. Dále můžeme se žáky analyzovat situace či diskuzi směřovat k jejich vlastní zkušenosti (Byli jste někdy svědkem takových událostí? Jak jste se zachovali? Udělali byste něco jinak?), příp. názoru (Jak dle vašeho názoru herci situaci vyřešili? Udělali byste něco jinak?).

Doplňující materiály, alternativy: Žákům dále můžeme zmínit např. instagramový profil Moderní sebeobrana⁷², který ukazuje konkrétní příklady nevhodného chování a možnou obranu proti němu. Uvedené situace slouží pro ilustraci, lze je libovolně měnit.

7.3 Kelímky

Aktivita Kelímky má žákům zábavnou formou představit princip šíření pohlavně přenosných infekcí. Na znalosti tohoto principu však můžeme dále vystavět diskuzi a společně se žáky přicházet nejen na strategie, jak se před nemocemi chránit, ale také kam se v případě nákazy obrátit. Zároveň se v tématu opět promítá souhlas (viz předchozí aktivity), který můžeme explicitně zdůraznit.

Aktivitu můžeme uvést velmi uvolněně či vtipně, pro navození atmosféry můžeme např. pustit taneční hudbu a navodit tak atmosféru večírku.

Téma dle WHO a BZgA: Sexualita, zdraví a pocit pohody

Cíl dle BZgA: Žák má informace o rizikovém (sexuálním) chování a jeho následcích. Žák má smysl pro zodpovědnost v souvislosti s prevencí sexuálně přenosných infekcí/HIV. Žák získá a používá antikoncepci efektivně.

⁷² Moderní sebeobrana. Instagram [online]. [cit. 2024-06-24]. Dostupné z: https://www.instagram.com/moderni_sebeobrana/

Cíl aktivity: Žák zná možné následky rizikového sexuálního chování. Žák zná strategie, jak se zachovat v případě podezření na onemocnění sexuálně přenosnou infekcí.

Počet účastníků: celá třída (cca 25 žáků)

Délka aktivity: 10 minut

Výukové metody: didaktická hra, diskuze

Pomůcky: plastové kelímky pro každého žáka, voda, sůl

Postup: Před hrou učitel naplní kelímek vodou a vytvoří v něm nasycený roztok soli tak, aby byl vzhled tekutiny nerozeznatelný od čisté vody. Po začátku hry rozdáme žákům kelímky a poprosíme je, aby si je došli naplnit cca do poloviny vodou. Následně učitel uvede situaci: „Ocitli jste se na večírku, kde spolu různí lidé mají sex, což znázorníme tak, že si přelijeme vodu z jednoho kelímku do druhého a zase naopak. Protože je večírek nespoutaný, je vaším úkolem potkat se za časový limit (cca 5 minut) s co nejvíce lidmi.“ Vyučující poté nabídne svůj kelímek některému z žáků. Je důležité, aby se osolený kelímek dostal do kontaktu s co nejvíce žáky.

Po skončení časového limitu jsou žáci vyzváni, aby ochutnali vodu ze svého kelímku. S největší pravděpodobností bude mít většina žáků vodu ve svém kelímku slanou.

Reflexe aktivity: V rámci reflexe se můžeme žáků dotazovat na to, jakým způsobem podle nich k osolení kelímků došlo. Můžeme se také zeptat, jestli některého z žáků zajímalo, co v kelímku „partnera“ je, zda např. předem chtěli obsah ochutnat. Příběh je alegorií na sexuálně přenosné infekce a jejich samotný přenos, k čemuž můžeme žáky přivést, příp. jim tento příběh sdělit. Dále lze rozvíjet diskusi nad tím, jak se sexuálně přenosné infekce přenáší, co můžeme udělat pro to, aby k nákaze nedošlo, příp. můžeme na aktivitě ilustrovat, že stačí jeden nakažený, který je schopen infekci rozšířit na desítky lidí.

Reflexí by měla projít také modelová situace uvedená na začátku aktivity (tedy „nospoutaný večírek“). Vyučující se může žáků zeptat, proč si myslí, že takový typ večírku pro aktivitu zvolil (příp. by měl důvody sám uvést - např. vysoká koncentrace lidí na jednom místě, alkohol, nezodpovědné chování apod.). Je důležité upozornit, že situace byla zadána účelově a že se nejedná o standardní chování.

Doplňující materiály, alternativy: Aktivita může sloužit sama o sobě pro ilustraci přenosu sexuálně přenosných infekcí. Zároveň se lze věnovat i představení postupu řešení při zjištění sexuálně přenosné infekce, zodpovědnosti při zjištění vůči ostatním partnerům a prevenci.

K tématu je jistě dobré zařadit i informace o tom, že léčba často bývá úspěšná, v případě nakažení HIV existují efektivní léky apod.

Dále lze navázat aktivitami z metodiky organizace Konsent, např. aktivitou *Jak to říct?*⁷³. V ní žáci na základě modelových situací simulují konverzace s rodiči či přáteli a sdělují jim, že např. mají podezření na sexuálně přenosnou infekci (viz Obrázek 2), příp. že se chtějí pobavit o testování či ochraně.

Dalším doplňkovým materiálem může být epizoda pořadu Na záchodcích s názvem Nebezpečný sex⁷⁴, která problematiku shrnuje.

Příloha 5: JAK TO ŘÍCT?

1) Alžběta (18) a Ivan (18) spolu už nějaký čas chodí a je jim spolu moc dobře. Oba dva cítí, že jsou připraveni na to mít spolu sex. Oba dva už za sebou mají nějaké vztahy, dlouhodobější i nárazové. Ivan by se rád s Alžbětou pobavil o ochraně a o testování, ale moc neví, jak na to. Jednou večer, když jdou domů z kina, se ale osmělí.

Ivan: *Bětko, ehm, no, myslíš, že bychom mohli něco probrat?*

Alžběta:

Ivan:

Alžběta:

Ivan:

Alžběta:

Ivan:

Alžběta:

Obrázek 2: Ukázka aktivity Jak to říct? z metodiky organizace Konsent⁷⁵

⁷³ Lekce Sexuálně přenosné infekce. Konsent [online]. [cit. 2024-06-22]. Dostupné z: <https://konsent.cz/pro-vyucujici/>

⁷⁴ Na záchodcích. Česká televize [online]. [cit. 2024-06-22]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/14191464239-na-zachodcich/221544160600002/>

⁷⁵ Jak to říct? In: Sexuálně přenosné infekce – Lekce sexuální nauky pro vzdělávání o respektujících vztazích [online]. Konsent, s. 20 [cit. 2024-07-09]. Dostupné z: <https://konsent.cz/pro-vyucujici/>

7.4 Pilot, hasič a chirurg

Téma dle WHO a BZgA: Sociální a kulturní faktory ovlivňující sexualitu

Cíl dle BZgA: Žák se vypořádá s konfliktními osobními normami a hodnotami v rodině a společnosti.

Cíl aktivity: Žák zaujme postoj k problematice genderových stereotypů. Žák reflektuje, jak jeho život ovlivňují společenské normy.

Počet účastníků: 25 žáků

Délka aktivity: 20 minut

Výukové metody: samostatná práce, diskuze

Pomůcky: papír velikosti A5, psací potřeby, projektor

Postup: Tato aktivita je vhodná jako evokace pro téma genderu, genderových stereotypů či hodnot ve společnosti.

Žáky požádáme, aby na papír, který mají k dispozici, nakreslili tři jednoduché kresby. První nakreslí „někoho, kdo pilotuje letadlo“. Po dokončení jako druhý obrázek nakreslí „někoho, kdo hasí oheň“ a nakonec „někoho, kdo operuje na operačním sále“. Poté si žáci mohou kresby navzájem ukázat.

Následně žáky požádáme, aby se přihlásil ten, kdo nakreslil alespoň jednu z postav jako ženu, příp. kdo nakreslil ženy alespoň dvě. Aktivitu můžeme doplnit i krátkým videem Inspiring The Future: Redraw The Balance⁷⁶, ve kterém mají děti z mateřské školy stejný úkol. V něm téměř všichni nakreslí pilota, hasiče a chirurga (nikoliv pilotku, hasičku a chirurgyni). Poté překvapené děti navštíví tři ženy, které tyto profese vykonávají.

Připojit můžeme i záznam části rozhovoru s první českou hasičkou Michaelou Žďárskou⁷⁷, ve kterém sdílí své zkušenosti a popisuje, s čím se jako žena v mužském kolektivu na začátku své profese potýkala.

Reflexe aktivity: Tato aktivita může sloužit jako evokace pro další aktivity, které se týkají genderových rolí (lze např. pracovat s materiály z učebnice Občanka 6 - Chytrý občan či

⁷⁶ Inspiring The Future – Redraw The Balance. In: Youtube [online]. [cit. 2024-06-21]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=qv8VZVP5csA>

⁷⁷ První česká hasička: Nejde si hrát na princeznu. Chlapský kolektiv musíte skousnout. Youtube [online]. [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=2olpTwZurmw>

dalšími doplňujícími materiály viz níže). Po skončení aktivity můžeme žákům položit otázku, proč nakreslili muže a proč ženu, zároveň proč si myslí, že většina třídy, příp. většina dětí ve videu, dle výsledku, nakreslila převážně muže. Dále můžeme pokládat otázky na vlastní zkušenost žáků, např. „Stalo se vám někdy, že jste chtěli dělat/koupit si/nosit na sobě něco, co je podle společnosti typické spíše pro druhé pohlaví a někdo s tím měl problém? Jak jste se cítili?“ nebo „Znáte někoho, kdo pracuje v odvětví, které pro něj není ‚typické‘?“, příp. „Myslíte si, že ženy mají pro tyto profese menší předpoklady než muži?“.

Doplňující materiály, alternativy: Aktivita vychází ze šetření PISA, které mj. srovnává aspirace žáků pro jejich budoucí profese, a to v letech 2000 a 2018⁷⁸. Šetření v roce 2000 ukázalo, že dívky si nejčastěji vybíraly povolání jako učitelka, lékařka, právnička, psychologka či zdravotní sestra, zatímco chlapci uváděli profese jako manažer, pracovník v IT, inženýr, doktor či sportovní trenér. V roce 2018 však výsledky vyšly téměř stejně, pouze s rozdílem změny pořadí jednotlivých preferencí. Prvních deset nejpreferovanějších profesí se však za 18 let nezměnilo (viz Obrázek 3).

Tuto tabulku lze také využít v rámci hodiny buď jako alternativní nebo navazující aktivitu. Žáci mohou tabulku porovnat a zkusit přijít na to, proč takové výsledky ze šetření vychází nebo jak by si oni sami změnu za 18 let v této oblasti představovali. Otázkou do diskuze také může být, zda se podle nich za dalších osmnáct let data v tabulce promění, nebo zůstanou stejná.

Alternativou naopak pro mladší žáky může být např. hra, kterou prezentovala v pořadu Hřiště 7 na ČT 1 doc. Irena Smetáčková. Děti v pořadu mají za úkol rozdělit povolání na dvě kategorie podle toho, které se dle společnosti více hodí pro ženy a které pro muže. Následuje diskuze, kde děti identifikují společné znaky „ženských“ a „mužských“ profesí a snaží se přijít na to, proč tomu tak je. Diskuze je uzavřena tím, že by si profesi měl každý vybírat spíše na základě vlastních předpokladů.

⁷⁸ Dream jobs? Teenagers' Career Aspirations and the Future of Work. OECD [online]. [cit. 2024-06-21]. Dostupné z: <https://www.oecd.org/berlin/publikationen/dream-jobs.pdf>

Table 1.1 – Concentration of occupational expectations, by gender, 2000 and 2018

Percentage of students expecting to work in one of the ten most commonly cited jobs at age 30

Source: PISA 2000 and 2018 databases. Countries reporting career expectations in PISA 2000 and 2018.

Top 10 occupations cited by girls			
2000		2018	
Occupation	%	Occupation	%
1 Teachers	11.1	Doctors	15.6
2 Doctors	11.0	Teachers	9.4
3 Lawyers	6.2	Business managers	5.0
4 Psychologists	3.9	Lawyers	4.6
5 Nursing and midwives	3.2	Nursing and midwives	4.5
6 Business managers	3.0	Psychologists	3.7
7 Veterinarians	2.9	Designers	3.0
8 Writers/journalists	2.6	Veterinarians	2.8
9 Secretaries	2.6	Police officers	2.3
10 Hairdressers	2.5	Architects	2.1
Total	49.0		52.9

Top 10 occupations cited by boys			
2000		2018	
Occupation	%	Occupation	%
1 Business managers	6.8	Engineers	7.7
2 ICT professionals	6.1	Business managers	6.7
3 Engineers	4.9	Doctors	6.0
4 Doctors	4.5	ICT professionals	5.5
5 Sportspeople	4.0	Sportspeople	4.9
6 Teachers	3.9	Teachers	4.6
7 Lawyers	2.7	Police officers	4.0
8 Motor vehicle mechanics	1.9	Motor vehicle mechanics	2.8
9 Architects	1.9	Lawyers	2.4
10 Police officers	1.9	Architects	2.2
Total	38.4		46.8

Obrázek 3: Tabulka nejpreferovanějších povolání mezi dívkami a chlapci, šetření PISA⁷⁹

7.5 Ewa Farna – Tělo

Téma dle WHO a BZgA: Lidské tělo a vývoj člověka, Vzhled, tělesné modifikace, menstruační cyklus

Cíl dle BZgA: Žák popíše, jak pocity z vlastního těla mohou ovlivnit jeho zdraví, chování či vnímání sebe sama.

Cíl aktivity: Žák vysvětlí možné negativní vlivy na vnímání vlastního těla.

⁷⁹ Concentration of occupational expectations by gender, 2000 and 2018. In: Dream jobs? Teenagers' Career Aspirations and the Future of Work [online]. OECD, s. 10 [cit. 2024-07-09]. Dostupné z: <https://www.oecd.org/berlin/publikationen/dream-jobs.pdf>

Počet účastníků: skupiny po 4-5 žácích

Délka aktivity: 30 minut

Výukové metody: práce s textem, diskuze, rozhovor

Pomůcky: natištěný text písně, projektor

Postup: Nejdříve žákům promítáme následující ukázky z deníku Blesk:

Obrázek 4: Příspěvek o Ewě Farně na stránkách Blesk.cz⁸⁰
Obrázek 5: Reakce herce Kozuba na Ewu Farnou, Blesk.cz⁸¹

Následně se žáků zeptáme, co si o příspěvcích myslí a zda se také setkali s takovým chováním na sociálních sítích či v reálném životě. Dále můžeme položit otázku, jak se mohla zpěvačka cítit, příp. jak by se cítili oni sami, kdyby měl někdo negativní poznámky na jejich vzhled.

Následně pustíme píseň Tělo od Ewy Farné⁸² včetně videoklipu. Žáky rozdělíme do skupin po 4-5 členech a každé skupině rozdáme text písně, příp. její úryvky:

(...) Jizvy jak vzpomínky,
Pihy suvenýry z prázdnin
A kérky důkaz, že jsme stejný blázni

⁸⁰ Diety před svatbou nepomohly: Farna už je zase jako koblížek. Blesk [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: <https://www.blesk.cz/clanek/celebrity-ceske-celebrity/501758/diety-pred-svatbou-nepomohly-farna-uz-je-zase-jako-koblizek.html>

⁸¹ Farna to opět schytala za váhu a modely: Nečekaná reakce Kozuba!. Blesk [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: <https://www.blesk.cz/clanek/celebrity-ceske-celebrity/750980/farna-to-opet-schytala-za-vahu-a-modely-necekana-reakce-kozuba.html>

⁸² Ewa Farna – Tělo. Youtube [online]. [cit. 2024-06-24]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=EHICGC9zwLQ>

Není toho málo,
Co se na mě podepsalo
Co všechno moje tělo
Co už vydrželo
A dovedlo mě až tam
Vždycky až tam,
Tam kam mělo

(...) Nejsem obyčejná holka,
Jsem obyčejná žena,
Snažím se být spokojená,
Se vším, co mám i nemám

Nohy zrovna do nebe,
Ale na nich pevně stojím
Ruku v ruce s tím díkybohu vím
Čím vším zvládly projít.

Úkolem žáků je najít v textu pasáže, které dokazují, jak své tělo vnímá, co na něm oceňuje či naopak.

Reflexe aktivity: V reflexi se můžeme vrátit k otázkám z první aktivity. Zároveň se můžeme žáků zeptat, zda a jak se tělo v průběhu života mění a tyto proměny normalizovat. Do diskuze je možné přinést i téma sociálních sítí – jak ovlivňuje naše vnímání „ideálního“ těla používání sociálních sítí?

Doplňující materiály, alternativy: U aktivit týkajících se tématu vzhledu či vnímání vlastního těla lze pro zobrazení vlastních představ využít např. kreslení. Alternativou aktivity výše může být nakreslení „ideálního“ či „sexy“ těla. Následně můžeme kresby porovnat a zjistit, jaké mají shodné či rozdílné prvky. Důležitou součástí je v diskuzi upozornit na to, že každého může přitahovat něco jiného, někdo jiný či vůbec nikdo, a zároveň že se naše představy o tom, co je krásné, mohou vyvíjet. Zároveň neexistuje žádný „správný“ vzhled těla.

Další z aktivit, která spadá pod toto téma, je aktivita Galerie intimních partií⁸³ od organizace Konsent. Tato aktivita odpovídá vybranému cíli WHO a BZgA, je však určena pro 8. a 9. ročníky ZŠ a střední školy. Aktivitu je tedy vhodné zařadit do vyšších ročníků ZŠ, lze skrze ni téma např. gradovat či jí zakončit téma vzhledu a vnímání vlastního těla (pokud máme možnost jej průběžně zařazovat např. od 6. do 9. ročníku). V této aktivitě mají žáci za úkol na

⁸³ Lekce Mýty o pohlavních orgánech a sexu. *Konsent* [online]. [cit. 2024-06-24]. Dostupné z: <https://konsent.cz/pro-vyucujici/>

jednu část papíru nakreslit penis a na druhou vulvu. Poté se kresby rozloží ve třídě jako „galerie“, kde si žáci mohou výtvořiny prohlédnout. Následně se v reflexi ptáme žáků na rozdíly a shodné rysy, také jim sdělíme, že je normální, že pohlavní orgány mají jinou velikost, tvar či barvu. Jako doplněk můžeme promítnout realističtější kresby pohlavních orgánů. Abychom podpořili bezpečné prostředí, můžeme žáky ujistit, že kresby jsou anonymní (např. prostřednictvím použití jedné barvy tužky, aby nebylo poznat, kdo obrázek kreslil, či vložením obrázku do krabice apod.). Je možné, že pojetí kreseb bude různé a někteří žáci je záměrně zjednoduší či deformují. Předcházet této situaci můžeme prostřednictvím protřídění obrázků, variantou může být diskuze o tom, že vzhled pohlavních orgánů může být opravdu různý.

PŘÍLOHA 1 - GALERIE POHLAVNÍCH ORGÁNŮ

Obrázek č. 1 Vulvy

Obrázek 6: Kresby pohlavních orgánů, metodika organizace Konsent⁸⁴

7.6 Důkazy o učení a hodnocení práce žáků

Sexuální výchova často pracuje s citlivými tématy, je proto třeba pracovat citlivě i se získáváním důkazů o učení a při hodnocení práce žáků.

Jednou z forem ověřování může být samotné pozorování žáků při výuce – jakým způsobem reagují na otázky či jak řeší problémové úkoly. Tato forma však může být zavádějící, protože se pozorovatel nemůže zaměřit na všechny žáky a zároveň nemusí zohlednit žáky stydlivé či

⁸⁴ Galerie pohlavních orgánů. In: Mýty o pohlavních orgánech a sexu – Lekce sexuální nauky pro vzdělávání o respektujících vztazích [online]. Konsent, s. 21 [cit. 2024-07-09]. Dostupné z: <https://konsent.cz/pro-vyucujici/>

introvertní. Jako vhodnější se pak nabízí ověřovat splnění cílů na vybraných žákovských produktech. Jednou z rychlých metod může být tzv. exitka (či propustka). Před koncem hodiny vyučující rozdá žákům papírky – jejich úkolem je napsat jednu informaci, kterou si z hodiny odnáší. Pro přesnější zpětnou vazbu můžeme žákům nabídnout začátky vět k dokončení, konkrétní otázky či drobné úkoly (např.: Co tě na tématu nejvíce zaujalo či překvapilo? / Zkus hlavní myšlenku hodiny popsat v pár větách, jako kdybys ji vysvětloval mladšímu sourozenci. apod.).

Dalším způsobem získávání zpětné vazby může být metoda V-CH-D (vím – chci se dozvědět – dozvěděl jsem se), kdy žáci před aktivitou sepíší vše, co o zadaném tématu dosud vědí, poté co se o něm chtějí dozvědět, a nakonec co nového si z hodiny k tématu odnáší. Tato metoda může mít také motivační efekt, zároveň pokud žák své zápisky odevzdá, může učitel jednoduše sledovat prekoncepty žáků i naplnění cílů a přizpůsobit jim další výuku. Jako jednoduchá metoda zpětné vazby funguje i metoda pětílístku či diamantu, kdy žáci téma shrnou v několika klíčových slovech či jednoduchých větách.

Po uzavření tématu můžeme žákům zadat vytvoření plakátu, ve kterém shrnou základní informace. V hodině také můžeme vytvořit modelovou situaci a nechat žáky, aby na základě získaných znalostí a dovedností navrhli její řešení (podobně jako u aktivity Divadlo Fórum). Pokud výuka probíhá pravidelně či v delších časových blocích, můžeme před jejím začátkem rozdat žákům dotazník s různými tvrzeními (např. Když holka říká ne, myslí ano. / Pornografie je dobrý zdroj informací o sexu.), v němž žáci označí míru svého souhlasu s tvrzením. Na konci výukového bloku dáme žákům stejný dotazník a následně výsledky porovnáme. K otázkám můžeme přidat prostor pro komentář žáků.

V samotném hodnocení pak můžeme využít sebehodnocení, případně vrstevnické hodnocení (např. při prezentacích plakátů na zadané téma). Dále je vhodné zařadit formativní hodnocení, díky kterému můžeme získat i zpětnou vazbu o naplnění cílů. Při výuce respektujeme pluralitu názorů a rozdíly ve vstupních znalostech, k čemuž bychom měli přihlížet i při samotném hodnocení. Opatrně bychom měli zacházet i s hodnocením aktivity v hodinách, vzhledem k citlivé povaze tématu.

Závěr

Jedním z cílů práce bylo prostřednictvím představení konceptu intimního občanství identifikovat společná témata sexuální a občanské výchovy. Pomocí analýzy klíčových dokumentů od WHO, BZgA a MŠMT byla tato témata v rámci tzv. komplexní sexuální výchovy definována jako složka emoční a sociální. Toto pojetí tak proměňuje tradici sexuální výchovy, která je v ČR běžně vnímána spíše jako přírodovědný předmět, a rozšiřuje ji o témata emocí, vztahů či občanských práv.

Z analýzy vzdělávacích programů vybraných zemí vyplývá, že tento komplexní přístup je realizován např. ve Francii či Velké Británii, kdy oba státy v sexuální výchově prosazují důraz na lidská práva či souhlas. Naopak Polsko je ve svém kurikulu ve srovnání s ostatními státy striktnější, a přestože téma zpracovává relativně podrobně, zdůrazňuje hrozby a záměrně se některým tématům vyhýbá (např. tématu antikoncepce). Český Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání je ze všech analyzovaných programů překvapivě nejobecnější a nejstručnější. Jediným doplňujícím materiálem k sexuální výchově v RVP ZV je Příručka MŠMT, která se soustředí především na rizika, není v praxi příliš využitelná, a navíc nebyla od roku 2009 aktualizována.

Obecnost a širší formulací v českém RVP se pak promítá také v praxi. České školy sexuální výchovu pojmají velmi různě, a pokud ji vůbec do své výuky zařadí, ne vždy se jim daří mezinárodně uznávané principy dodržovat. Podpůrné výukové materiály, jako jsou učebnice či pracovní sešity, jsou často nevyhovující – sklouzávají ke stereotypům, nejsou komplexní a žáky vedou pouze k učení teoretických poznatků. Nedostatek vhodných didaktických materiálů je pak suplován metodikami od neziskových organizací či spolků.

Na základě tohoto zjištění bylo vypracováno pět aktivit, které lze zařadit do výuky sexuální výchovy na druhém stupni a které respektují její komplexní pojetí. Aktivity odpovídají tématům vymezeným v Příručce WHO a Standardům BZgA a týkají se především souhlasu, vnímání vlastního těla, genderu a genderových stereotypů a sexuálně přenosných infekcí. Aktivity jsou doplněny návodnými otázkami k reflexi a návrhem dalších aktivit a materiálů. Tyto aktivity vycházejí zčásti ze zkušenosti autorky, nebylo proto příliš obtížné je zpracovat a popsat jejich postup. Při psaní práce se však ukázaly další perspektivy, které je nutné při realizaci i v reflexi zahrnout a neopomíjet je, aby bylo dosaženo stanovených cílů. Zároveň se ukázala nedostatečnost českých metodických materiálů pro 2. stupeň ZŠ, kterými by se mohly aktivity inspirovat, a to z hlediska kvality i kvantity.

V práci se záměrně neobjevují aktivity k tématu sexuální orientace. Některé učebnice jej sice zahrnují a postupně vznikají i metodiky zpracovávající toto téma (např. Ucimolgbt.cz), z vlastní zkušenosti lze však říci, že citlivá a inkluzivní výuka tohoto tématu vyžaduje komplexnější metodiku a práci (nejen) s vyučujícími. Není tak možné aktivity uvádět bez širšího kontextu.

Při zjišťování stavu sexuální výchovy na českých základních a středních školách bylo překvapivé, že neexistují komplexní a oficiální data či průzkumy, které by tento stav mapovaly. MŠMT dosud nepodniklo dostatek kroků k tomu, aby se sexuální výchova přiblížila mezinárodní úrovni. Pokud se školy přeci jen samy rozhodnou sexuální výchovu do výuky koncepčně zařadit, nezbývá jim než se obrátit na zahraniční zdroje.

Sexuální výchova v České republice prochází v posledních letech obměnou především díky tlaku neziskových organizací. Do metodik se daří zahrnovat témata vztahová i sociální, některá témata ale na své komplexní didaktické zpracování stále čekají. Velkou výzvou do budoucna bude pro Českou republiku zmapování současného stavu sexuální výchovy na základních a středních školách, nastavení jasných priorit v oblasti výuky sexuální výchovy a zpracování metodik tak, aby byl dopad komplexní sexuální výchovy co největší.

Seznam použitých zdrojů

2017 Global AIDS update – Ending AIDS: progress towards the 90–90–90 targets. UNAIDS [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: https://www.unaids.org/en/resources/documents/2017/20170720_Global_AIDS_update_2017

Adolescent pregnancy. World Health Organization [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/112320/WHO_;jsessionid=E27C7504893FB0CEA79792EAFE7B2662?sequence=1

Code de l'éducation: Partie législative (Articles L111-1 à L977-2). In: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000043982349. 2001.

Communiqué de presse. Le Planning Familial [online]. 2024, 13. března 2024 [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: https://www.planning-familial.org/sites/default/files/2024-03/cp_educsex-13032024.pdf

Core Theme 2: Relationships. In: Programme of Study for PSHE Education [online]. PSHE Association, s. 26-29 [cit. 2024-07-08]. Dostupné z: <https://pshe-association.org.uk/guidance/ks1-5/planning/long-term-planning>

ČAPEK, Robert, Stanislava BANDOROVÁ, Michaela BASTLOVÁ, Hana NOGOVÁ, Marek HYNĚR a Ivana NOVOTNÁ. *Občanka 6: chytrý občan*. Praha: Taktik, 2022. ISBN 978-80-7563-312-5.

ČAPEK, Robert, Stanislava BANDOROVÁ, Michaela BASTLOVÁ, Adéla KLAPILOVÁ, Adéla ZBÍRAL, Alena ŠKÁCHOVÁ a Alena BLATANOVÁ. *Občanka 7: marketingový specialista*. Praha: Taktik, 2023. ISBN 978-807-5634-740.

Člověk a příroda: Přírodopis. In: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. MŠMT, s. 74 [cit. 2024-07-09]. Dostupné z: https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2023/07/RVP_ZV_2023_zmeny.pdf

Člověk a společnost: Výchova k občanství. In: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. MŠMT, s. 59 [cit. 2024-07-09]. Dostupné z: https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2023/07/RVP_ZV_2023_zmeny.pdf

Člověk a zdraví: Výchova ke zdraví. In: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. MŠMT, 2023, s. 92-93 [cit. 2024-07-09]. Dostupné z: https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2023/07/RVP_ZV_2023_zmeny.pdf

Diety před svatbou nepomohly: Farna už je zase jako koblížek. Blesk [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: <https://www.blesk.cz/clanek/celebrity-ceske-celebrity/501758/diety-pred-svatbou-nepomohly-farna-uz-je-zase-jako-koblizek.html>

Dream jobs? Teenagers' Career Aspirations and the Future of Work. OECD [online]. [cit. 2024-06-21]. Dostupné z: <https://www.oecd.org/berlin/publikationen/dream-jobs.pdf>

Ewa Farna – Tělo. Youtube [online]. [cit. 2024-06-24]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=EHICGC9zwLQ>

Farna to opět schytala za váhu a modely: Nečekaná reakce Kozuba! Blesk [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: <https://www.blesk.cz/clanek/celebrity-ceske-celebrity/750980/farna-to-opet-schytala-za-vahu-a-modely-necekana-reakce-kozuba.html>

Film V síti [online]. [cit. 2024-06-29]. Dostupné z: <https://vsitifilm.cz/>

Forum Theatre. Drama resource [online]. [cit. 2024-06-22]. Dostupné z: <https://dramaresource.com/forum-theatre/>

Freya – institut sexuality a vztahů [online]. [cit. 2024-06-29]. Dostupné z: <https://www.freya.live/cs>

Gender: Ženská a mužská povolání. ČT EDU [online]. [cit. 2024-06-22]. Dostupné z: <https://edu.ceskatelevize.cz/video/8221-gender-zenska-a-muzska-povolani>

GIDDENS, Anthony. Proměna intimity: sexualita, láska a erotika v moderních společnostech. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0175-5.

GINNIS, Paul. Efektivní výukové nástroje pro učitele: strategie pro zvýšení úspěšnosti každého žáka = The teacher's toolkit: raise classroom achievement with strategies for every learner. [Praha]: ve spolupráci s nakladatelstvím Martina Romana a projektem Čtení pomáhá vydala Edukační laboratoř, [2017]. ISBN 978-80-906082-6-9.

HAVLÍKOVÁ, Dagmar, Blanka DRÁBKOVÁ a Jiří VYMĚTAL. Etická výchova: pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií. Plzeň: Fraus, 2013. ISBN 978-80-7238-993-3.

Inspiring The Future – Redraw The Balance. In: Youtube [online]. [cit. 2024-06-21]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=qv8VZVP5csA>

International technical guidance on sexuality education: An evidence-informed approach [online]. Revised version 2018. UNESCO, 2018, 2018 [cit. 2024-03-01]. ISBN 978-92-3-100259-5. Dostupné z: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/reproductive-health/sexual-health/international-technical-guidance-on-sexuality-education.pdf?sfvrsn=10113efc_29&download=true

JANIŠ, Kamil a Vladimír TÄUBNER. Didaktika sexuální výchovy. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999. ISBN 80-704-1902-4

Jak jsou vyučující připraveni učit sexuální nauku? Konsent [online]. 2020 [cit. 2024-04-01]. Dostupné z: <https://konsent.cz/wp-content/uploads/2022/02/Prezentace-Konsent.pptx.pdf>

JANIŠ, Kamil a Dagmar MARKOVÁ. Příspěvek k základům sexuální výchovy. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-621-1.

JARCOVSKÁ, Lucie. Genderové aspekty sexuální výchovy. Praha: MŠMT. Sexuální výchova – vybraná témata. ISBN 978-80-87000-29-8. 2009.

JARCOVSKÁ, Lucie, Kateřina LIŠKOVÁ a Iva ŠMÍDOVÁ. S genderem na trh: rozhodování o dalším vzdělání patnáctiletých. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-030-8.

Kdo jsme. Loono [online]. 2024 [cit. 2024-06-08]. Dostupné z: <https://www.loono.cz/kdo-jsme>

Konsent pro vyučující. Konsent [online]. 2023 [cit. 2024-04-01]. Dostupné z: <https://konsent.cz/pro-vyucujici/>

Kopecký, K., & Szotkowski, R. (2017). Sexting a rizikové seznamování českých dětí v kyberprostoru. Výzkumná zpráva. Univerzita Palackého v Olomouci ve spolupráci se společností 02 Czech Republic

KREJČÍ, Milada, Lenka ŠULOVÁ, František ROZUM a Dagmar HAVLÍKOVÁ. Výchova ke zdravému životnímu stylu: hybridní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií. 2. vydání. Plzeň: Fraus, 2021. Škola s nadhledem. ISBN 978-80-7489-732-0.

KRIŠOVÁ, Dagmar a Marcela POLÁČKOVÁ. Děti to chtěj vědět taky: o respektujících vztazích a sexuálním zdraví. Druhé, revidované vydání. Praha: Konsent, 2023. ISBN 978-80-11-02675-2.

Le Bulletin officiel de l'éducation nationale, de la jeunesse et des sports. Le ministère de l'Éducation nationale et de la Jeunesse [online]. 2018 [cit. 2024-06-09]. Dostupné z: <https://www.education.gouv.fr/bo/18/Hebdo33/MENE1824340C.htm>

Lekce Mýty o pohlavních orgánech a sexu. Konsent [online]. [cit. 2024-06-24]. Dostupné z: <https://konsent.cz/pro-vyucujici/>

Lekce Sexuálně přenosné infekce. Konsent [online]. [cit. 2024-06-22]. Dostupné z: <https://konsent.cz/pro-vyucujici/>

Lekce Souhlas. Konsent [online]. [cit. 2024-06-22]. Dostupné z: <https://konsent.cz/pro-vyucujici/>

MALINSKÁ, Anna, Kamila PIŠTĚLKOVÁ, Antonie LAICMANOVÁ a Adriena BINKOVÁ. Hravá občanská výchova 8: pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP. Praha: Taktik, 2017-. ISBN 978-80-7563-048-3.

Mentimeter [online]. [cit. 2024-06-29]. Dostupné z: <https://www.menti.com/>

Moderní sebeobrana. Instagram [online]. [cit. 2024-06-24]. Dostupné z: https://www.instagram.com/moderni_sebeobrana/

Naléhavost komplexního přístupu k realizaci sexuální výchovy. In: Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy v základních školách [online]. MŠMT, 2010, s. 20-21 [cit. 2024-07-06]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/doporuceni-msmt-k-realizaci-sexualni-vychovy-v-zakladnich>

Na záchodcích. Česká televize [online]. [cit. 2024-06-22]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/14191464239-na-zachodcich/221544160600002/>

Petice za kvalitní sexuální výchovu. Konsent.cz [online]. 2024 [cit. 2024-03-30]. Dostupné z: <https://konsent.cz/petice-za-kvalitni-vyuku/>

PLUMMER, Ken, 2003. Intimate Citizenship: Private Decisions and Public Dialogues. Seattle: University of Washington Press. ISBN 9780773571679.

Podcast Polštář. Můj rozhlas [online]. [cit. 2024-06-29]. Dostupné z: <https://www.mujrozhlas.cz/polstar>

Programme d'enseignement moral et civique. Ministère de l'Éducation Nationale et de la Jeunesse [online]. [cit. 2024-06-17]. Dostupné z: https://www.education.gouv.fr/sites/default/files/ensel934_annexe_ok.pdf

Programmes du college. Ministère de l'Éducation Nationale et de la Jeunesse [online]. [cit. 2024-06-17]. Dostupné z: <https://www.education.gouv.fr/les-programmes-du-college-3203>

Programme of Study for PSHE education. PSHE association [online]. [cit. 2024-06-19]. Dostupné z: <https://pshe-association.org.uk/guidance/ks1-5/planning/long-term-planning>

Projekty pro osvětu veřejnosti. IFMSA [online]. 2023 [cit. 2024-06-08]. Dostupné z: https://ifmsa.cz/?page_id=213739

Průzkum veřejného mínění: úroveň sexuální výchovy na českých školách (2023). Konsent.cz [online]. 2021 [cit. 2024-03-30]. Dostupné z: <https://konsent.cz/wp-content/uploads/2023/12/Sexualni-vychova-vyzkum-NMS.pdf>

První česká hasička: Nejde si hrát na princeznu. Chlapský kolektiv musíte skousnout. Youtube [online]. [cit. 2024-06-28]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=2olpTwZurmw>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. Praha, 2017 [cit. 2024-03-30]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

Relationships Education, Relationships and Sex Education (RSE) and Health Education. *Gov.uk* [online]. [cit. 2024-06-19]. Dostupné z: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/62cea352e90e071e789ea9bf/Relationships_Education_RSE_and_Health_Education.pdf

Review of the evidence on sexuality education: report to inform the update of the UNESCO International technical guidance on sexuality education. *UNESDOC digital library* [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000264649>

RICHARDSON, Diane, 2017. Rethinking Sexual Citizenship. *Sociology* [online]. 30. 4., 51(2), 208–224. ISSN 0038-0385. Dostupné z: doi:10.1177/0038038515609024

SIELERT, Uwe. Sexuální výchova: kniha netradičních metod výuky. Praha: Trizonia, 1994. ISBN 80-855-7336-9.

Sexualita jako riziko? Sexuální výchova v českých kurikulárních dokumentech. *ORBIS SCHOLAE*. 2023, 17(1), 1-24. ISSN 1802-4637.

Sexuální výchova na základních školách. Brno, 2010. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/265037/pedf_b/BaK-Monika_Volfova.1.pdf. Bakalářská práce. Masarykova univerzita

SIEGLOVÁ, Dagmar. Konec školní nudy: didaktické metody pro 21. století. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-271-2254-7.

SMETÁČKOVÁ, Irena a Lucie JARKOVSKÁ. Gender ve škole: příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele. Praha: Otevřená společnost, 2006. ISBN 80-903-3315-X.

SMETÁČKOVÁ, Irena. Genderové představy a vztahy. Sociální a kognitivní aspekty vývoje maskulinity a femininity v průběhu základní školy. Praha: SLON, 2016.

Standards for Sexuality Education in Europe. A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists. WHO Federal Centre for Health Education [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: <https://www.bzga-whocc.de/en/publications/standards-for-sexuality-education/>

Standardy pro sexuální výchovu v Evropě [online]. Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2017 [cit. 2024-03-01]. ISBN ISBN 978-80-905696-6-9. Dostupné z: https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/BZgA_Standards_Czech.pdf

Szotkowski, R., Kopecký, K., & Dobešová, P. (2020). Sexting u českých dětí. Univerzita Palackého v Olomouci.

Ševčíková, A. (2015). Sexuální chování, internet a závislost. In L. Blinka (Eds.), *Online závislosti*. Grada

TÄUBNER, Vladimír. Metodika sexuální výchovy pro učitele, vychovatele, rodiče a studenty učitelství. Praha: Fortuna, 1996. ISBN 80-707-1029-2.

Tea Consent: Souhlas se šálkem čaje. Youtube [online]. [cit. 2024-06-24]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=2Im5KQM_xLM

Treści nauczania – wymagania szczegółowe. In: Wychowanie do życia w rodzinie. Ósrodek rozwoju [online]. s. 11-14 [cit. 2024-07-06]. Dostupné z: <https://ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/wychowanie-do-zycia-w-rodzinie.-pp-z-komentarzem.-szkola-podstawowa-1.pdf>

Violence against women. World Health Organization [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/en/>

Wiedza o społeczeństwie. Ósrodek rozwoju edukacji [online]. [cit. 2024-06-10]. Dostupné z: <https://ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/wiedza-o-spoleczenstwie.-pp-z-komentarzem.-szkola-podstawowa-1.pdf>

Wychowanie do życia w rodzinie. Ósrodek rozwoju edukacji [online]. [cit. 2024-06-11]. Dostupné z: <https://ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/wychowanie-do-zycia-w-rodzinie.-pp-z-komentarzem.-szkola-podstawowa-1.pdf>

Zpráva z průzkumu – sexuální výchova na středních školách. Česká středoškolská unie [online]. 2020 [cit. 2024-03-30]. Dostupné z: <https://stredoskolskaunie.cz/wp-content/uploads/2020/11/Zprava-z-pruzkumu-sexualni-vychova-na-strednich-skolach.pdf>

ZŠ Mnichovice [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: <https://www.zsmnichovice.cz/>

Zdroje obrázků

Obrázek 1: Chce to? In: Souhlas – Lekce sexuální nauky pro vzdělávání o respektujících vztazích [online]. Konsent, s. 17 [cit. 2024-07-09]. Dostupné z: <https://konsent.cz/pro-vyucujici/>

Obrázek 2: Jak to říct? In: Sexuálně přenosné infekce – Lekce sexuální nauky pro vzdělávání o respektujících vztazích [online]. Konsent, s. 20 [cit. 2024-07-09]. Dostupné z: <https://konsent.cz/pro-vyucujici/>

Obrázek 3: Concentration of occupational expectations by gender, 2000 and 2018. In: Dream jobs? Teenagers' Career Aspirations and the Future of Work [online]. OECD, s. 10 [cit. 2024-07-09]. Dostupné z: <https://www.oecd.org/berlin/publikationen/dream-jobs.pdf>

Obrázek 4: Diety před svatbou nepomohly: Farna už je zase jako koblížek. Blesk [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: <https://www.blesk.cz/clanek/celebrity-ceske-celebrity/501758/diety-pred-svatbou-nepomohly-farna-uz-je-zase-jako-koblizek.html>

Obrázek 5: Farna to opět schytala za váhu a modely: Nečekaná reakce Kozuba! Blesk [online]. [cit. 2024-06-23]. Dostupné z: <https://www.blesk.cz/clanek/celebrity-ceske-celebrity/750980/farna-to-opet-schytala-za-vahu-a-modely-necekana-reakce-kozuba.html>

Obrázek 6: Galerie pohlavních orgánů. In: Mýty o pohlavních orgánech a sexu – Lekce sexuální nauky pro vzdělávání o respektujících vztazích [online]. Konsent, s. 21 [cit. 2024-07-09]. Dostupné z: <https://konsent.cz/pro-vyucujici/>

Zdroje příloh

Příloha 1: Robert Fulghum: Opravdová láska – zkráceno. In: Etická výchova: pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií. Plzeň: Fraus, 2013, s. 66. ISBN 978-80-7238-993-3.

Příloha 2: Životospráva – partnerství. In: Hravá občanská výchova 8: pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP. Praha: Taktik, 2017, s. 27. ISBN 978-80-7563-048-3.

Přílohy

„Milý Billy, jesi mi neřekneš, že mě miluješ a nepudeš se mnou na autobus, tak se zabiju a tebe zmlátím. Miluju tě a už brzy si tě chci vzít. Susy.“

(úplné znění milostného dopisu zabaveného učitelkou ve druhé třídě)

Té holčičce tehdy bylo osm. A tatínek mi ten dopis ukázal, když jí bylo čtyřiaadvacet. Den před tím, než si Susy vzala Billyho. Při obřadu jsem dopis přečetl svatebčanům a místo slibu musela Susy po mně opakovat: „Já Susy, slibuju tobě Billy, že se nikdy nezabiju a nebudu tě mlátit.“ Pokud manželství vytrvá tak dlouho jako její láska a ta je aspoň tak mohutná jako smích, který na té svatbě zazněl, pak mají na „a žili šťastně až do smrti“ celkem solidní naději.

(Podle Robert Fulghum: *Opravdová láska – zkráceno*)

Příloha 1: Úryvek z knihy Roberta Fulghuma v učebnici Etická výchova, nakladatelství Fraus⁸⁵

5 a) Napiš stručně, co znamená slovo deviace: *úchylka, odklon*

b) Z písmen v bublinách sestav 6 sexuálních deviací. Nalezené deviace písemně vysvětli:

c) Diskutujte ve třídě o tom, jaká rizika jsou s deviacemi spojena.

POEIEDFLI	HECINSBIUXIOMSI
VSERMUOYIS	FIMSUETŠSI
SIMSADSU	MCHSMSUASOI
<i>EXHIBICIONISMUS</i>	<i>odhalování lidského těla pohledům ostatních</i>
<i>VOYERISMUS</i>	<i>sexuální uspokojování při pozorování sexuality u jiných lidí</i>
<i>FETIŠISMUS</i>	<i>sexuálním cílem není druhý člověk, ale např. část oblečení</i>
<i>PEDOFILIE</i>	<i>sexuální náklonnost k nedospělým osobám</i>
<i>SADISMUS</i>	<i>sexuální uspokojování působením bolesti partnerovi</i>
<i>MASOCHISMUS</i>	<i>sexuální uspokojování působením bolesti partnerem</i>

Příloha 2: Cvičení zaměřené na deviace v pracovním sešitě Hravá občanská výchova 8, vydavatelství Taktik⁸⁶

⁸⁵ Robert Fulghum: *Opravdová láska – zkráceno*. In: *Etická výchova: pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. Plzeň: Fraus, 2013, s. 66. ISBN 978-80-7238-993-3.

⁸⁶ *Životospráva – partnerství*. In: *Hravá občanská výchova 8: pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. Praha: Taktik, 2017, s. 27. ISBN 978-80-7563-048-3.

NAŠE PRAVIDLA

#1 Smích a smích

#2 Nechci sdílet, nemusím

#3 Pravidlo STOP

#4 Každý mluví sám za sebe

#5 Žádná otázka není hloupá

#6 Vše zůstane ve třídě